

Univerzita Palackého v Olomouci
Filosofická fakulta
Katedra nederlandistiky

Toerisme en recreatie in Nederland en Tsjechië

Tourism and recreation in the Netherlands and Czech Republic

Cestovní ruch a rekreace v Nizozemsku a České republice

Bakalářská práce
Praktická nizozemská filologie

Autor: Juraj Mihalik
Vedoucí práce: prof. dr. Wilken Engelbrecht cand. litt.

Olomouc

2018

Prohlášení

Tímto prohlašuji, že jsem svou bakalářskou práci na téma “Cestovní ruch a rekreace v Nizozemsku a České republice” vypracoval samostatně úpd odborným vedením svého vedoucího práce pana prof. dr. Wilkena Engelbrechta a s použitím uvedené literatury a internetových zdrojů.

V Olomouci dne

Juraj Mihalik

Dankbetuiging

Bij deze gelegenheid wil ik graag mijn dankbaarheid uiten naar de begeleider van mijn scriptie prof.dr. Wilken Engelbrecht voor zijn tijd en geduld. Dankzij zijn opmerkingen en doelmatige adviezen kon ik mijn scriptie schrijven.

Inhoudsopgave

Inleiding.....	5
1. Vrije tijd	7
1.1. <i>De ontwikkeling van vrije tijd van het sociaal-historisch oogpunt</i>	7
1.2 <i>Karakteristiek van vrije tijd</i>	9
1.3 <i>Het charter van de opleiding van vrije tijd</i>	11
1.4 <i>De perceptie van vrije tijd vanuit verschillende oogpunten</i>	12
2. Het toerisme	14
2.1 <i>Definitie van toerisme</i>	18
2.2 <i>Vormen van toerisme</i>	19
2.3 <i>Toerisme in de Europese Unie</i>	20
2.3.1 <i>Toerisme in Nederland</i>	23
2.3.2 <i>Toerisme in Tsjechië</i>	24
2.4.1 <i>Bijdrage van toerisme aan het BBP van Tsjechië</i>	26
2.4.2 <i>Bijdrage van toerisme aan het BBP van Nederland</i>	27
3. Recreatie.....	28
3.1 <i>Definitie van recreatie</i>	29
3.2 <i>Recreologie</i>	30
3.3 <i>Populaire vakantiebestemmingen van Tsjechen en Nederlanders</i>	31
3.4. <i>Het proces van het beslissen bij de keuze van de recreatievorm</i>	35
4. Vergelijking van de gegevens van toerisme.....	38
4.1. <i>Inkomsten van toerisme en uitgaven aan toerisme in EU, Tsjechië en Nederland</i>	38
4.2. <i>De deelname aan toerisme in EU, CZ, NL</i>	38
4.3. <i>Redenen om niet aan toerisme te doen</i>	39
Conclusie	41
Resumé v čestině.....	42
Summary	43
Bronnen	44
Internetbronnen.....	44

Inleiding

In de afgelopen jaren discussieert men steeds vaker over het onderwerp vrije tijd en over de problematiek van het juiste gebruik van vrije tijd. Voor de meeste mensen is vrije tijd geassocieerd met rust, vermaak of met het beoefenen van een hobby. In de hedendaagse jachtige en hektische maatschappij speelt de juiste realisatie van de vrije tijd een belangrijke rol.

Het doel van mijn scriptie is om de lezer een overzicht te geven over hoe de waarneming (perceptie) van vrije tijd werd ontwikkeld en zijn rol voor de huidige maatschappij te bepalen. Ik zal me op die vormen van recreatie en toerisme concentreren, die voor Tsjechië en Nederland belangrijk zijn. Ik wil met mijn scriptie daarop wijzen, dat recreatie en toerisme nuttig zijn voor de Nederlandse en de Tsjechische economie.

Ik heb de Tsjechische Republiek en Nederland gekozen, omdat ik in deze twee landen de drie afgelopen jaren van mijn leven heb doorgebracht. Dus had ik een goede mogelijkheid om een groot spectrum van verschillen te zien en te noteren die er tussen Tsjechië en Nederland zijn in verschillende sferen van het maatschappelijk leven. Voor deze scriptie zijn juist de factoren belangrijk, die betrekking hebben op de verschillende vormen van recreatie en het toerisme in deze twee landen.

In het eerste hoofdstuk van mijn scriptie zal ik me met de karakteristiek en de waarneming van vrije tijd bezig houden, waarbij het belangrijk is om te bepalen welke oogpunten en factoren een belangrijke rol spelen in genoemde landen bij de keuze van de recreatievorm in vrije tijd. Hoewel beide landen in Europa liggen, zijn hun natuurlijke, economische, sociale en culturele omstandigheden verschillend. Deze verschillen worden in de grafieken in het vierde hoofdstuk weerspiegeld.

Het tweede hoofdstuk gaat over het toerisme. Ik leg de definitie van het toerisme uit en ik noem zijn vormen op. In dit hoofdstuk zal ik me bezighouden met het toerisme in de Europese Unie, Tsjechië en in Nederland en ook met de bijdrage van het toerisme tot het BBP (brutto binnenlands product) in deze gebieden.

Het derde hoofdstuk wordt toegewijd aan de recreatie in de vrije tijd. Het gaat vooral over de definitie en kenmerken van recreatie. Hier wordt ook de recreologie als een wetenschappelijke discipline voorgesteld en ik vermeld de factoren die de keuze van de recreatievorm beïnvloeden.

In het vierde hoofdstuk zijn er grafieken die de economische verschillen in de toerisme- en recreatiesector van Nederland en Tsjechië laten zien. Het gaat vooral om inkomsten en uitgaven aan toerisme alsook over participatie aan het toerisme in deze twee landen.

Tenslotte beoordeel ik de belangrijkste verschillen en gelijkenissen die er tussen Nederland en Tsjechië zijn en trek er een conclusie uit. Ik denk dat er weinig mensen zijn, die aandacht aan dit onderwerp schenken, hoewel het iedereen van ons persoonlijk aanraakt. Ik heb een gevoel, dat het individu in het heden steeds minder vrije tijd heeft en men weet niet precies hoe de vrije tijd juist te besteden.

1. Vrije tijd

Het doorbrengen van de vrije tijd behoort tot de psychologische basisbehoeften van iedere mens. Toen er alleen primitieve gemeenschappen bestonden, kon men nog niet over het concept van vrije tijd spreken. Het hoofddoel van deze gemeenschappen was om voortdurend voedsel en bescherming voor ieder lid van deze gemeenschap te bezorgen. Het ging om een voortdurende bezigheid, die daarop was gericht dat alle leden in leven blijven. Met de ontwikkeling van de maatschappij begon ook de differentiatie van werkzaamheden en behoeften zich te ontwikkelen, wat leidde tot het ontstaan van de eerste beroepen.

1.1. De ontwikkeling van vrije tijd van het sociaal-historisch oogpunt

Op basis van de bewaarde bronnen kan men concluderen dat de eerste bredere definitie van vrije tijd werd lang geleden voor ons jaartal gemaakt door de Griekse filosoof Aristoteles (384-322). Aristoteles spande zich in met zijn concept voor het bedenken van wat soort ideale toestand wat ook niet juist was. Maar het is noodzakelijk om er rekening mee te houden, dat zijn leer iets over de toenmalige situatie en omstandigheden verteld en dankzij dat is zijn werk enorm waardevol. Kenmerkend voor toenmalige bloeiende Griekse maatschappij alsook voor het concept van Aristoteles was het benadrukken van intellectuele activiteit (filosofie) boven manueel werk. Het peinzen is volgens Aristoteles het hoogtepunt van menselijke zaligheid, waardoor men wordt bevredigd. Dit peinzen wordt in vrije tijd van een individu gerealiseerd. Deze vrije tijd werd door hem “scholé” genoemd. Oude Grieken beschouwden vrije tijd als de afmeting van het menselijke geluk. Aristoteles heeft het peinzen hoog gewaardeerd en heeft fysiek werk, amusement, spel maar ook de politieke activiteiten geweigerd. Vrije tijd werd opgevat als een ruimte voor het nadenken, het lezen van versen, ontmoetingen met vrienden en het luisteren naar muziek. De menselijke vrijheid lag daar in dat men niet hoeft te werken en zijn vrije tijd vrijwillig kon besteden. Wij kunnen alleen vermoeden hoe precies de vrijetijdsbesteding er toen uitzag omdat er weinig schriftelijke bronnen van deze tijd zijn bewaard.

In de antieke filosofie werd het concept van vrije tijd ook door Plato verwerkt. In zijn concept werd de relatie tussen vrije tijd en werk beschreven. Hier werd de vrijetijdssfeer al van de werksfeer en productie afgescheiden. Deze aanpak wordt in veel opzichten tot op de dag van vandaag volgehouden.

In de Middeleeuwen heeft de kerk met haar ideologie in de Europese maatschappij een dominante positie gehad. De meerderheidscultuur en het concept van vrije tijd werden op een ascetische relatie tot het leven gebaseerd. Het peinzen was nog steeds van de hoogste waarde, maar alleen wat gebeden en vrome gesprekken met God betrof. De kerk heeft een grote invloed in Europa gehad, alsook in Bohemen en Moravië waar volgens katholieke tradities actieve kerkelijke ordes waren ontstaan. Uit de Renaissance is de bekendste orde die van de jezuiëten, die door Ignatius van Loyola werd gesticht. De orde met zijn concept van de kerkelijke vernieuwing (wedergeboorte) heeft tot de opleiding van de jeugd aanzienlijk bijgedragen en door dat kon in de grote mate het concept van hun vrijetijdsbesteding beïnvloeden. (Přadka 1999). Gebeden, de deelname aan de eredienst en het luisteren naar het preken maakten een aanzienlijk deel uit van het toenmalige dagregime. Andere twee belangrijke en heel effectieve factoren van de jezuiëtische invloed op de vorming van vrije tijd waren het theater en de muziek van jezuiëten. Erediensten, kermissen, feesten, theater en jaarmarkten waren de basisactiviteiten in de vrije tijd van de toenmalige bevolking.

Renaissancedenkers begonnen zowel mentaal als fysiek werk te bejubelen. Ze waarschuwden voor luiheid, ledigheid en nixen waarbij ijver en zuinigheid de belangrijkste deugden waren. In de Renaissance werd het werk als het belangrijkste doel van het leven gezien. Dit gold vooral voor calvinistische landen zoals Nederland en sommige delen van Zwitserland. Ontspanning moet zodanig zijn dat men verder kan werken. Een nieuw oogpunt op werk en vrije tijd werd door Martin Luther (1483-1546) en het calvinisme gemaakt. De plicht van werken werd naar elke persoon uitgebreid, inclusief de geestelijkheid en monniken omdat zowel Luther alsook het calvinisme het bedelen en monnikendom strikt hebben geweigerd. Volgens de leer van Calvijn moet men goede daden doen en eerlijk werken want dat is een teken van verlossing en uitverkiezing. Werk als een fundamentele dominante van het menselijk leven werd vanuit het economisch oogpunt door de Engelse klassieke economie ontwikkeld. Het benadrukt het contrast tussen werk en luiheid.

Utopische denkers kwamen met het idee van *vreugdevol* werk. Thomas More (1475-1535) heeft de eis aan vrije tijd vastgelegd. In zijn ideale staat “Utopia” werkt men slechts 6 uur per dag. Met de rest van tijd kan men volgens zijn vrije keuze omgaan.

Een andere utopische reformator Thomasso Campanella (1568-1635) vereist in zijn werk *La città del sole* (1602, De zonstad) slechts 4 uur werken en men moet zijn vrije tijd aan het aangename studeren, gesprekken, wandelingen en het op een vreugdevolle manier ontwikkelen van fysieke en mentale aanleg besteden.

In de negentiende eeuw was het aantal bewaarde bronnen al veel groter dan vroeger, wat het ons mogelijk maakt om meer over de vorm van vrije tijd te weten komen. Het is ook een eeuw die rijk aan persoonlijkheden was. Ze hebben met hun opvattingen en concepten aanzienlijk het gebied van vrije tijd beïnvloed. De ontwikkeling van de maatschappij in de negentiende eeuw was heel dynamisch. Europa stond na de Franse revolutie en de Napoleontische oorlogen voor een andere golf van revoluties. Al voor deze revoluties maar vooral daarna werd de industrie snel ontwikkeld en de arme mensen van het platteland begonnen naar de steden te verhuizen. De toestroom van nieuwe populatie naar steden heeft veroorzaakt dat het probleem met het onderwijs en vrijetijdsbesteding toenam, evenals de vraag voor de oplossing er van. Tot verlichting van deze kwesties hebben uitzonderlijke persoonlijkheden bijgedragen, namelijk Pestalozzi (Zwitserland), Giovanni Bosco (Italië) en Ernst Thompson-Seton (USA). De hoofdzakelijke methodiek van Pestalozzi's en Bosco's werk is het idee van familie als het meest natuurlijke (maatschappelijke) groep van mensen. Beide probeerden de vrije tijd van jeugd met zinvol werk te vullen, wat hun de bestaandsmiddelen zou bezorgen.

De Amerikaan Thompson-Seton (1860-1946) voegde een idee toe dat vrije tijd met de natuur is verbonden en hij kreeg inspiratie uit het leven van de inheemse Amerikanen en Indianen. Volgens hem is een ideale manier waarop men zijn vrije tijd zou besteden, iets als kamperen, het samenleven met natuur en een inspiratie die door het leven in natuur wordt verkregen.¹

In de jaren 20 van de 20e eeuw werd de werktijd in de overwegende meerderheid van de ontwikkelde landen verkort. De wekelijkse werkcyclus werd veranderd, dus men werkte door de week alleen 5 dagen en de vrije tijd is één van de belangrijkste sociale fenomenen geworden.

1.2 Karakteristiek van vrije tijd

Vrije tijd is een tijd buiten de werktijd waarbij ook de persoonlijke biologische behoeften zoals (eten, hygiëne, slaap) en gezinsplichten bijv. (koken, schoonmaken, boodschappen, zorg voor een kind) toebehoren. Dankzij vrije tijd kan men zich van de vermoeidheid en van de fysieke inspanning vrijmaken (Pávková 2002:12). De vrije tijd die overblijft wanneer je aan je

¹ Miroslav Kožnar, Bakalářská diplomová práce, *Zacházení s časem volna v historickém pohledu*, Brno, 2006, [online] [gecit. 2018-10-23], beschikbaar: https://is.muni.cz/th/jdgqr/BC.M._Koznar_Volny_cas_Word.pdf (p. 14-17).

vaste verplichtingen zoals werk en studie hebt voldaan is dus de tijd waarvan je de besteding *vrij* kunt indelen.²

Vrije tijd kan worden gezien als een tijd van vrijheid wanneer het individu naar buiten kan gaan met zijn behoeften en activiteiten vrijwillig, zonder andere verbintenissen kan beoefenen. Het gaat om tijd die buiten regels, plichten, bevelen en serieus gedrag ligt. Het is tijd die aan zelfrealisatie en zelfuiting zal worden besteed. Een basisvoorwaarde van de vrijetijdsbesteding is *vrijwilligheid*. Vrije tijd heeft verder een positieve invloed op de mentale en fysieke regeneratie van de mens. Een belangrijke voorwaarde hiervoor is dat dat vrije tijd zinvol en juist moet worden besteden. Een slechte vorm van de vrijetijdsbesteding brengt verschillende negatieve gevolgen met zich mee, zoals bijvoorbeeld: schoolverzuim, criminaliteit, zelfbeschadiging, destabilisering van familierelaties etc. In de zinvolle uitvoering van vrijetijdsactiviteiten ligt een groot potentieel voor de vorming van de persoonlijkheid van kinderen en jeugd. Opleiding en vooral juiste opvoeding creëren samen een ruimte voor de zinvolle vrijetijdsbesteding, die (wat) nodig is om kinderen te leren.³

Vrije tijd is tijd, wanneer men de activiteiten doet naar zijn eigen mening, zodat men kan uitrusten en geen bedoeling heeft om voor de maatschappij nuttig te zijn.

Karl Marx (1818-1883) heeft een grote invloed gehad op de toelichting van de problematiek van de vrije tijd. Zijn principes dienen als de fundamentele voor het begrijpen van vrije tijd. Hij verklaart dat de vrije tijd een stabiel onderdeel van de menselijke ontwikkeling is en hij begrijpt dat als de sfeer van menselijke vrijheid, besluitvorming en werkzaamheid. Het werk behoort tot de sfeer van de noodzakelijkheid en vrije tijd behoort tot de vrijheidssfeer.

Joffre Dumazedier (1915-2002) wordt als de klassieke theoreticus van de vrijetijdssociologie beschouwd. Volgens Dumazedier is vrije tijd een complex van werkzaamheden buiten de werkelijke en maatschappelijke verplichtingen, waarmee men zich bezighoudt, om zich uit te rusten, amuseren of zijn creatieve capaciteit te vervolmaken.

Joffre Dumazedier onderscheidde 3 basisfuncties van de vrije tijd.

1. rust (*délessment*), het herstel, de reproductie van de werkkraft
2. verstrooiing (*divertissement*), plezier, compensatie, uitvlucht van de werkmonotonie

² Webpagina van [encyclo.nl](https://www.encyclo.nl), zoekterm *vrije tijd*, [online] [gecit. 2018-10-20], beschikbaar: <https://www.encyclo.nl/begrip/vrije%20tijd>

³ Nataša Kocová, *Problémy a perpektívy voňého času*, Prešov, 2011, [online] [gecit. 2018-10-20], beschikbaar: <https://www.pulib.sk/web/kniznica/elpub/dokument/Istvan1/subor/Kocova.pdf> (p.127)

3. persoonlijke ontwikkeling (développement)- fysieke, culturele en sociale

Alle drie functies samenhangen, overlopen zich en bestaan in een ongelijke maat bij elke mens.

Hij heeft de overwegende vrijetijdsactiviteiten in 5 categorieën verdeeld. Op de basis van huidige activiteiten werd er nog één categorie toegevoegd (deze is hier vetgedrukt).

1. manuele activiteiten

2. fysieke activiteiten (sport, reizen, wandelen)

3. esthetische activiteiten

4. intellectuele activiteiten

5. sociale activiteiten

6. consumptie activiteiten⁴

1.3 Het charter van de opleiding van vrije tijd

Het doel van deze organisatie is om overheden, onderwijssystemen en niet-gouvernementele organisaties te informeren over de gewichtigheid en het belang van vrijetijds-onderwijs. Dit document werd door het bureau World Association for Recreation and Leisure in 1993 goedgekeurd. In 2003 werd het herziene Europese charter voor participatie van jongeren op lokaal niveau aangenomen en het regionale leven werd door het Congres van Lokale en Regionale Overheden goedgekeurd. Het herziene charter ontwikkelt de principes en aanbevelingen van het oorspronkelijke charter. Het roept op tot zinvolle participatie van jongeren bij de medebeslissing en bij het ondernemen van werkzaamheden in zaken die een grote invloed hebben op hun leven. Bij voorbeeld gaat het om huisvesting, vervoer, onderwijs of werk. Het charter bevat een preambule die spreekt over het belang van de participatie van jongeren bij de besluitvorming en bij de werkzaamheden op lokaal en regionaal niveau. In het charter zijn ook de valkuilen van een moderne samenleving behandeld, waar in we vaak het individualisme en de anonimiteit kunnen ontmoeten (Pávková 1999:32).

⁴ Webpagina van fsps.muni.cz, *opocinek-volný čas-rekreace a rekreologie*, Brno, 2002, [online] [gecit. 2018-10-20], beschikbaar: http://www.fsps.muni.cz/~kse/vyuka/vyuka_dokumenty/rekreologie/rekre_002_odpocinek.pdf (p.1-5)

1.4 De perceptie van vrije tijd vanuit verschillende oogpunten

De vrijetijdsproblematiek kan door verschillende oogpunten worden gezien.

- a) economisch oogpunt
- b) sociologisch en sociaal-psychologisch oogpunt
- c) politiek oogpunt
- d) pedagogisch oogpunt
- e) gezondheids-hygiënisch oogpunt

Vanuit **het economische oogpunt** is het belangrijk om te weten hoeveel geldmiddelen er door de maatschappij aan de vrijetijdsuitrusting worden besteed en of er althans iets van de kosten wordt terugbetaald. De vrije tijd is een tak (sector) geworden, die voor educatieve-en onderwijsactiviteiten maar ook commercieel wordt benut. De vrijetijdsindustrie is een onafhankelijke en meestal welvarende tak van de economie, die zich echter niet met de educatieve doelen en de ontwikkeling van de persoonlijkheid bezighoudt. Het is duidelijk dat een uitgeruste persoon een beter werk doet en betere intermenselijke relaties op de werkplek zal onderhouden. Bij betekenisvolle activiteiten kunnen mensen nieuwe kennis krijgen (verwerven), die verder in hun beroep kan worden gebruikt. Dat er zoveel geldmiddelen zijn mensen bereid zijn aan recreatie te besteden zegt ons iets over het maatschappijniveau.

Vanuit **het sociologische en socio-psychologische oogpunt** is het noodzakelijk om te volgen (observeren) hoe de vrijetijdsactiviteiten de vorming vyn intermenselijke relaties beïnvloeden en of ze aan het cultiveren van deze relaties bijdragen. Daarom is de vrije tijd van kinderen en jongeren zo vaak het onderwerp van de consideratie geweest van ouders, psychologen, pedagogen, criminologen en sociologen. Het vormen van formele en informele groepen op grond van gezamenlijke belangstelling maakt deel uit van de socialisatie van het individu. De afwezigheid van positieve verbanden (relaties), het gebrek aan emotie, het gevoel dat niemand in mij is geïnteresseerd, herhaalde mislukkingen en een langdurig gevoel van saaiheid zijn de invloeden die een individu creëren, die de mogelijkheid van zelfrealisatie alleen in een sociaal schadelijke omgeving heeft.

Een ander invloedrijk fenomeen zijn de massamedia, waarvan de televisie de belangrijkste rol speelt. Hun uitwerking is zeker op veel manieren positief, maar er zijn hier ook veel gevaren, die uit ongeschikte programma's voortvloeien zoals detektieven- en crimi-series waarin brutale moorden worden onderzocht en waarin men de uitvoering van deze misdaden kan

zien. Eigen activiteit wordt door het passieve volgen van gebeurtenissen zonder diepere belevenis vervangen.

Vanuit **het politieke oogpunt** gaat het daarover, in welke mate de staatsorganen in de vrije tijd van de bevolking ingrijpen en hoe de schoolpolitiek (beleid) eruit zal zien en of er in het heden van het schoolsysteem de juiste aandacht wordt besteed aan de instituties, die zich met het beïnvloeden van vrije tijd bezighouden. Maar wat betreft de vrije tijd van kinderen en jeugd moet de staat deze basale bijzonderheden niet beïnvloeden. De betrokkenheid van de staat berust vooral in de oprichting en het beïnvloeden van de vrijetijdsinstituten voor kinderen en jeugd, in de hulp voor organisaties en verenigingen die met deze groep mensen in contact komen. Het aanbod van vrijetijdsactiviteiten in steden en gemeenten moet een functioneel systeem vormen zonder voorkeur voor enkele instellingen, organisaties of vermogensrechtelijke relaties.

Het **pedagogische beïnvloeden** van vrije tijd moet de activiteit van kinderen en jeugd ondersteunen, ruimte voor hen bieden zodat ze spontaan kunnen zijn, aan de behoeften van nieuwe indrukken voldoen, zelfrealisatie, sociaal contact en een gevoel van veiligheid en zekerheid verzekeren. Activiteiten, die op pedagogische wijze zijn gemotiveerd en begeleid, bieden een kans voor de ontwikkeling van persoonlijkheid, fysieke en mentale eigenschappen en sociale relaties. Vrije tijd van kinderen en jeugd heeft van het pedagogische oogpunt twee taken:

1. onmiddellijke vervulling van vrije tijd door zinvolle activiteiten (recreatieve als ook educatieve activiteiten)
2. De opvoeding voor de vrije tijd, waarin het individu met verschillende betekenisvolle activiteiten bekend wordt gemaakt en een basisoriëntatie Dover verkrijgt. Op basis van zijn eigen ervaring in verschillende disciplines zal het hem de gebied van een betekenisvolle activiteit helpen te vinden, die hem de zelfrealisatie en voldoening mogelijk maken. Het verwaarlozen van de pedagogische invloed op de vrije tijd zou verstrekende gevolgen hebben. De toenemende verslaving van de jonge generatie aan drugs en de afhankelijkheid van speelautomaten en sociale media is een bewijs daarvan.

Het gezondheids-hygiënisch oogpunt observeert, hoe men in vrije tijd de gezonde fysieke en mentale ontwikkeling van de mens kan ondersteunen. Gezondheidswerkers zijn geïnteresseerd vooral in individuele hygiëne, milieu, mentaal leven, sociale relaties en de dagregime van het individu. De juiste vrijetijdsbesteding heeft een positief effect op menselijke gezondheid (Pávková 2001:17-20).

2. Het toerisme

Het toerisme is een specifieke vorm van de mechanische beweging van de bevolking. Men kan dat begrijpen als de vrije tijd die op een andere plaats wordt doorgebracht dan de vaste verblijfplaats is. In het kader van het toerisme trekt elk jaar een enorm aantal mensen de wereld rond. Het doel is recreatie, kennis, contact met mensen, sport etc. Het belangrijkste motief is een doelbewuste verandering van de omgeving. Door deze verandering kunnen sommige menselijke behoeften worden bevredigd. Hierbij is de plaatsverandering heel belangrijk omdat de verblijfsomgeving niet genoeg mogelijkheden biedt voor de bevrediging van deze behoeften, of de kwaliteit van deze mogelijkheden onvoldoende is. Het toerisme maakt daarom deel uit van de consumptie. Dit belangrijke fenomeen is een onderwerp van de institutionalisering geworden. Er zijn verschillende internationale toeristische organisaties ontstaan. In het navolgende zal ik die allemaal kort karakteriseren.

Het UNWTO – (World Tourism Organisation), de Wereldorganisatie voor Toerisme is een gespecialiseerd agentschap van de Verenigde Naties. De organisatie biedt een wereldwijd forum voor vraagstukken rond toerismebeleid en een bron van informatie rond toerisme. Het UNWTO speelt een centrale rol in het promoten van verantwoordelijk, duurzaam en wereldwijd toegankelijk toerisme en besteedt daarbij bijzondere aandacht aan ontwikkelingslanden. De organisatie engageert zich in het realiseren van de Millennium Doelstellingen van de Verenigde Naties; het terugdringen van de armoede en het aanmoedigen van duurzame ontwikkeling krijgen bijzondere aandacht.⁵

In oktober 1997 werd Vlaanderen geassocieerd lid van UNWTO en maakt in die hoedanigheid deel uit van de Algemene Vergadering en de Europese Commissie van de organisatie. Vlaanderen vertegenwoordigt de geassocieerde leden in de Uitvoerende Raad en in het Programma en Budgetcomité.⁶ Nederland is lid van deze organisatie al sinds 1976 en Tsjechië werd in 1993 aangesloten.

De **OECD**- (Organisation for Economic Cooperation and Development) Organisatie voor Economische Samenwerking en Ontwikkeling is een samenwerkingsverband van 36 landen om sociaal en economisch beleid te bespreken, te bestuderen en te coördineren. De

⁵ Radek Žilka, diplomová práce, *Evropský cestovní ruch*, Brno, 2006, [online] [gecit. 2018-10-23], beschikbaar: https://is.muni.cz/th/e2bd6/DP_Evropsky_Cestovni_ruch.pdf (p.8)

⁶ Webpagina van fdfa.be, *UNWTO*, [online] [gecit. 2018-10-23], beschikbaar: <https://www.fdfa.be/nl/unwto>.

aangesloten landen proberen gezamenlijke problemen op te lossen en trachten internationaal beleid af te stemmen.⁷

ETC-De Europese Commissie voor Toerisme

„The European Commission’s Tourism Unit aims to develop dialogue and partnership with industry stakeholders for the benefit of the sector, and promote a wider understanding of the role tourism plays in European life. The accessibility webpage highlights the Commission's activities concerned with improving the regulatory environment, working with stakeholders and promoting best practices in accessible tourism.“⁸

ECTAA-De Europese overkoepelde organisatie van reisbrancheverenigingen

„ECTAA is the Group of national travel agents’ and tour operators’ associations within the EU. It actively cooperates with European Union institutions and international organizations to ensure that their interests and special requirements are taken into consideration. ECTAA was founded in 1961 at Bad Kreuznach (Federal Republic of Germany) by the national associations of travel agents and tour operators of the 6 founding Member States of the Common Market. Other national associations joined ECTAA with the successive enlargements of the European Union.“⁹

HoReCa-De Vereniging van hotels, restaurants en cafes

„De horeca omvat de bedrijfstak van alle diensten die horen bij hotels, restaurants en cafés. Binnen de bedrijfstak horeca zijn een heleboel verschillende bedrijven gevestigd, en er is een zeer gevarieerd aanbod van werk.“¹⁰

ICAO-International Civil Aviation Organisation, doelen: veiligheid, bescherming, milieubescherming en duurzame ontwikkeling, efficiëntie

⁷ Webpagina van [oecd.org](http://www.oecd.org), about *OECD*, , [online] [gecit. 2018-10-23], beschikbaar: www.oecd.org

⁸ Webpagina van [accessibletourism.org](http://www.accessibletourism.org), *European Commission Directorate General Tourism Unit - Accessibility in Tourism*, [online] [gecit. 2018-10-23], beschikbaar: http://www.accessibletourism.org/?i=enat.en.public_sector.153

⁹ Webpagina van [ectaa.org](http://www.ectaa.org), About ECTAA, [online] [gecit. 2018-10-24], beschikbaar: <http://www.ectaa.org/>

¹⁰ Webpagina van [ensie.nl](http://www.ensie.nl), *Horeca*, [online] [gecit. 2018-10-23], beschikbaar: <https://www.ensie.nl/redactie-ensie/horeca>

„The **International Civil Aviation Organization (ICAO)** is a UN specialized agency, established by States in 1944 to manage the administration and governance of the Convention on International Civil Aviation (Chicago Convention). ICAO works with the Convention’s 192 Member States and industry groups to reach consensus on international civil aviation Standards and Recommended Practices (SARPs) and policies in support of a safe, efficient, secure, economically sustainable and environmentally responsible civil aviation sector. These SARPs and policies are used by ICAO Member States to ensure that their local civil aviation operations and regulations conform to global norms, which in turn permits more than 100,000 daily flights in aviation’s global network to operate safely and reliably in every region of the world.“¹¹

WTTC - World Travel&Tourism Council, doelen: vrijheid om te reizen, beleid voor groei, toerisme voor morgen

„The World Travel & Tourism Council (WTTC) is the body which represents the Travel & Tourism private sector globally. Our Members include over 170 CEOs, Chairmans and Presidents of the world’s leading Travel & Tourism companies from all geographies covering all industries. WTTC works to raise awareness of Travel & Tourism as one of the world's largest economic sectors, supporting one in 10 jobs (313 million) worldwide and generating 10.4 % of world GDP. WTTC conducts research on the Economic Impact of Travel & Tourism in 185 countries for over 25 years. In 2017, the Travel & Tourism industry experienced 4.6 % growth, compared to the global economy (3 %). One in five new jobs were created by the industry, and is why WTTC is the best partner for governments to create jobs.“¹²

ANVR-Algemene Nederlandse Vereniging van Reisondernemingen. De doelstelling is:

„Het bundelen van krachten van de aangesloten leden ten einde de gemeenschappelijke sociaal-economische belangen te behartigen, zodat de ANVR als organisatie nationaal en internationaal een toonaangevende plaats inneemt als vertegenwoordiger van de reisbranche.“

De kernactiviteiten van de ANVR zijn volgens de eigen website:

¹¹ Webpagina van icao.int, *About ICAO*, [online] [gecit. 2018-10-25], beschikbaar: <https://www.icao.int/about-icao/Pages/default.aspx>

¹² Webpagina van wtcc.org, *World Travel & Tourism*, [online] [gecit. 2018-10-25], beschikbaar: <https://www.wtcc.org/>

„De leden van de ANVR staan centraal bij het vaststellen van het beleid voor de brancheorganisatie. Het ANVR-bestuur wordt door de leden samengesteld uit vertegenwoordigers van reisagenten, luchtvaartagenten en touroperators, en wordt ondersteund door het secretariaat. Veel leden zijn actief in overlegplatformen, commissies en projectgroepen, die ook het bestuur advies geven.“¹³

Het toerisme is tegenwoordig een van de meest winstgevende bedrijfstakken. Het economische effect van het toerisme is onbetwistbaar. Het is de grootste en het meest dynamische sector in de wereldeconomie. Toerisme beïnvloedt de werkgelegenheidsgraad, het BBP, de betalingsbalans van de staat, de staatsinkomsten en de staatsbegroting.

Het moderne toerisme ontstond tijdens de industriële revolutie aan het einde van de 19e eeuw en op het begin van de 20e eeuw. Het oorzaak daarvan was de ontwikkeling van de productievekrachten en productieverhoudingen. Dankzij de verkorting van de werktijd hadden mensen meer vrije tijd, die ze aan het reizen begonnen te besteden, waardoor ze nieuwe bestemmingen kunnen kennen leren.

Hierbij heeft het ontstaan van het spoorwegnet ook een belangrijke rol gespeeld:

“Zonder de mogelijkheid van verplaatsingen was uithuizige vrijetijdsbesteding op enige afstand van de woning lange tijd onmogelijk. Voor de elite waren het paard, de koets en de schuit nog wel een optie, maar ook daarmee werden in de regel niet bijster grote afstanden afgelegd. Een eerste herwaardering van het nabij en veraf werd veroorzaakt door de introductie van de stoomtrein rond 1840. Aanvankelijk diende de trein vooral als vervoermiddel van goederen. Heel incidenteel werden ook passagiers vervoerd, in de eerste plaats voor vrijetijdsdoeleinden. Een pionier op dit vlak was de avonturier Thomas Cook, die met zijn in 1841 in Londen geopende reisbureau het reizen per trein aantrekkelijk en toegankelijk maakte voor het grote publiek (Peters 2003). Ook in Nederland vervulde het passagiersvervoer per trein in de eerste jaren van zijn bestaan vooral een recreatieve functie.”¹⁴

Door de toepassing van de resultaten van wetenschap en technologie in de praktijk zijn de voorwaarden voor de ontwikkeling van toerisme in de twintigste eeuw groter geworden. Met

¹³ Webpagina van anvr.nl, *Over ANVR*, [online] [gecit. 2018-10-25], beschikbaar: <https://www.anvr.nl/over/anvr.aspx>

¹⁴ Harms, L., *Op de weg in de vrije tijd, context, kenmerken en dynamiek van vrijetijds mobiliteit*, Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau, 1e druk, 2006, [online] [gecit. 2018-10-27], beschikbaar: [file:///C:/Users/katmi/Downloads/Op_weg_in_de_vrije_tijd%20\(3\).pdf](file:///C:/Users/katmi/Downloads/Op_weg_in_de_vrije_tijd%20(3).pdf) (p.24)

het voortgaande verstedelijkingsproces, dat betekent de concentratie van de bevolking, industrie en vervoer naar stedelijke residenties, heeft tot gevolg, dat mensen van de natuur worden weggehaald en het milieu wordt verslechterd. Voor de ontwikkeling van toerisme zijn deze factoren momenteel bepalend.¹⁵

2.1 Definitie van toerisme

Volgens de internationaal erkende definitie van de Wereldorganisatie voor het Toerisme (WTO) is toerisme de activiteit van personen die reizen en verblijven buiten hun gebruikelijke omgeving in een periode die korter is dan één jaar (bij binnenlands toerisme korter dan zes maanden). Het doel is het doorbrengen van vrije tijd of een dienstreis, waarbij de persoon kan niet worden beloond uit middelen van de bezochte plaats (Definitie van WTO, Ottawa, 1991).

In Nederland hanteert het Centraal Bureau voor Statistiek (CBS) twee criteria waaraan samen voldaan moet zijn: **1)** bezoeken die langer dan twee uur duren en **2)** die gedaan zijn vanuit een recreatief toeristisch of zakelijk toeristisch motief, zijn bezoeken buiten de normale omgeving en dus toeristisch. De normale omgeving van een persoon is de directe nabijheid van zijn of haar huis en plaats van werk of studie en andere plaatsen, die regelmatig worden bezocht. Buitenlanders die in Nederland komen werken en betaald worden door mensen, organisaties of bedrijven in Nederland tellen dus niet mee als toerist. Zakelijke reizigers op dienstreis of congres tellen wel mee. Binnenlandse reizigers die forensen, vrachtvervoerers of als verkopers reizen tellen niet mee.¹⁶

Volgens het Algemene Nederlands Woordenboek heeft het begrip toerisme 2 verschillende betekenissen.

- 1) het reizen om in een bepaalde behoefte te voorzien of iets te verkrijgen
- 2) het ter ontspanning of recreatie afreizen naar een bepaalde plaats of een bepaald land¹⁷

¹⁵Radek Žilka, diplomová práce, Evropský cestovní ruch, Brno, 2006 [online] [gecit. 2018-10-27], beschikbaar: https://is.muni.cz/th/e2bd6/DP_Evropsky_Cestovni_ruch.pdf (p.8)

¹⁶ Centraal Bureau Statistiek, zoekterm toerisme, [online] [gecit. 2018-10-27], beschikbaar: <https://www.ensie.nl/cbs/toerisme>

¹⁷ Algemeen Nederlands Woordenboek, zoekterm toerisme, [online] [gecit. 2018-10-27], beschikbaar: <https://www.ensie.nl/anw/toerisme>.

Marián Gučík schrijft in zijn publicatie *Cestovný ruch* dat toerisme een interdepartementale sector is, die direct ingrijpt in de economie, industrie, handel en diensten, financiën, vervoer, regionale ontwikkeling, cultuur, gezondheidsonderwijs, sport, milieubescherming en landbouw. Voor toerisme is typisch dat door zijn karakter verschillende sectoren langs de horizontale as worden verbonden. Terwijl de meerderheid van andere sectoren een relatief kleine invloedssfeer heeft over de verticale as.

Gučík geeft verder aan dat toerisme een economische activiteit is, die in de Europese Unie groei en hogere werkgelegenheidsgraad kan vormen en tegelijkertijd bijdraagt aan de economische en sociale ontwikkeling en integratie, met name in plattelands- en berggebieden, kustgebieden of op eilanden. De Europese toeristische sector wordt door ongeveer 1,8 miljoen bedrijven gevormd. In kleine en middelgrote bedrijven werken ongeveer 5,2% van de totale arbeidskrachten. Dat is ongeveer 9,7 miljoen banen met een aanzienlijk deel jongeren. Dus het toerisme creëert in de Europese Unie meer dan 5% van het BBP en dit percentage heeft de tendentie om te stijgen.

Na handel-, distributie- en bouwindustrie is het toerisme de derde meest omvangrijke economische activiteit in de EU. Ten opzichte van de samenhangende industrietakken is de bijdrage van toerisme aan het BBP nog hoger. Als we deze trend in dit opzicht met de afgelopen tien jaren vergelijken, was de groei van de werkgelegenheidsgraad in de toerimesector altijd aanzienlijker dan in andere economische sectoren. Volgens de prognoses van het WTO zouden er tot 2020 meer dan 1,6 miljard mensen naar het buitenland afreizen, waarbij de samenhangende uitgaven de grens van 2 miljard USD zouden kunnen bereiken.

Het UNWTO verwacht, dat het toerisme in Europa het snelst zal groeien in Midden, Oost- en Zuid-Europa, waarbij er naar Centraal- en Oost-Europa ongeveer 40 miljoen meer bezoekers zullen komen dan naar West-Europa (Poništová 2014:12).

2.2 Vormen van toerisme

Onder vormen verstaat men de oorzaken, die het toerisme beïnvloeden en consequenties die deze oorzaken beïnvloeden. Op basis van verschillende oogpunten is het mogelijk om veel vormen van toerisme te onderscheiden. (Gučík 2006)

Kompasová (2010) onderscheidt criteria zoals het geografische oogpunt (binnenlands, buitenlands, nationaal, internationaal, regionaal), het aantal van deelnemers (individueel, collectief, massaal, ecologisch), de leeftijd van deelnemers (jeugd-, gezins- en seniors-

toerisme). Andere criteria zijn de verblijfsduur (uitstapje, kortdurend, langdurend), de verblijfsplaats (stedelijk, buitenwijk, platteland, berg, alpien en kust), seizoen (binnen het seizoen, buiten het seizoen, het hele jaar door) en de manier van organisatie (georganiseerd, individueel).

De verdeling van het toerisme wordt door Weaver en Lawton (2010) aangepakt, die volgens het geografische oogpunt twee typen van toerisme onderscheiden.

- **binnenlands toerisme**-omvat ook de reizen buiten de vaste verblijfplaats, maar binnen hetzelfde land
- **internationaal toerisme**-bij deze vorm van toerisme wordt de binnenlandse grens overgestoken.

Internationaal toerisme wordt verder verdeeld in **inkomend toerisme** (actief, inbound tourism) en **uitgaand toerisme** (pasief, outbound tourism). Het **inkomend toerisme** inhoudt alleen bezoeken van toeristen en bezoekers, die het bepaalde land hebben bezocht. Aan de andere kant her **uitgaand toerisme** is door de activiteiten van binnenlandse bezoekers in het buitenland gecreëerd. (World Tourism Organisation, 1991)

Volgens CBS is er nog één specifiek type toerisme, namelijk **Intern toerisme**: “Dit betreft alle dagtochten en vakanties van buitenlandse en binnenlandse toeristen die in een bepaald land plaatsvinden. Het interne toerisme is dus een samenvoeging van het inkomende toerisme en het binnenlandse toerisme.”

UNWTO heeft drie basismotieven aangegeven waardoor de toerismesoorten worden onderscheiden (Poništová 2014:12-13).

- Toerisme met (van) het doel van recreatie en vrijetijdsbesteding (vakantie, relax, rust, vakantieverlof)
- Toerisme met het doel van familie-of vrienden bezoek
- Toerisme met het doel van een dienstreis (meetings, congressen, tentoonstellingen)

2.3 Toerisme in de Europese Unie

“Sinds de economische crisis in 2008 is het wereldwijde internationale toerisme ieder jaar met gemiddeld 4,8 procent gegroeid. Het jaar 2016 was het zevende opeenvolgende jaar van groei van het wereldwijde internationale toerisme na de crisis in de jaren 2008–2009. Het aantal

buitenlandse toeristen groeide in 2016 wereldwijd met 3,9 procent tot ruim 1,2 miljard. Vooral Azië en Oceanië en Afrika profiteerden met ruim 8 procent meer buitenlandse toeristen.”¹⁸

Het toerisme speelt een belangrijke rol in de EU, niet alleen voor de economie en de werkgelegenheid, maar ook vanwege de belangrijke maatschappelijke rol en de impact die het heeft op het milieu.

Volgens een publicatie van de Wereldorganisatie voor Toerisme van de Verenigde Naties (UNWTO) getiteld *Tourism Highlights* is de Europese Unie een belangrijke toeristische bestemming en behoorden vijf grote steden uit lidstaten ervan in 2015 tot de tien meest bezochte bestemmingen wereldwijd (Londen GB (1), Berlijn DE (2), Parijs FR (4), Barcelona ES (7), Rome IT (9)). Het toerisme kan een positieve bijdrage leveren aan de werkgelegenheid en de economische groei alsook aan de ontwikkeling in plattelandsgebieden en perifere of minder ontwikkelde regio's. Er bestaat behoefte aan betrouwbare en geharmoniseerde toerismestatistieken binnen de sector zelf,¹⁹ maar ook in de ruimere context van het regionaal en duurzameontwikkelingsbeleid.²⁰

Het toerisme kan een belangrijke rol spelen bij de ontwikkeling van de Europese regio's. Infrastructuur voor toeristische doeleinden draagt bij tot de plaatselijke ontwikkeling en creëert of behoudt werkgelegenheid die het banenverlies door de teloorgang van industrie of platteland kan helpen opvangen. Duurzaam toerisme omvat behoud en verbetering van het cultureel en natuurlijk erfgoed, van kunst tot plaatselijke gastronomie of het behoud van de biodiversiteit.

Sinds 1997 is er op EU-niveau herhaaldelijk op gewezen dat het toerisme over een potentieel beschikt om groei en werkgelegenheid te creëren. De globalisering, demografische veranderingen en de ontwikkelingen in het transportwezen zijn doorslaggevende factoren voor de snelle groei van deze sector. Europa is met zijn grote verscheidenheid aan bezienswaardigheden en zijn kwalitatief hoogstaande toeristische dienstverlening de

¹⁸ Redactie van pretwerk.nl, *Toerisme in Nederland en wereldwijd gegroid*, 2017, [online] [gecit. 2018-11-20], beschikbaar: <https://pretwerk.nl/topnieuws/toerisme-nederland-en-wereldwijd-gegroid/52404>.

¹⁹ Eurostat, *Toerismestatistieken*, 2017, [online] [gecit. 2018-11-20], beschikbaar: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Tourism_statistics/nl.

²⁰ De Telegraaf, *De meest bezochte bestemmingen van 2015*, 2016, [online] [gecit. 2018-11-20], beschikbaar: https://www.telegraaf.nl/nieuws/444053/de-meest-bezochte-bestemmingen-van-2015?utm_source=bing&utm_medium=organic

belangrijkste toeristische bestemming ter wereld. Daarom is het toerisme een activiteit die er in belangrijke mate toe kan bijdragen dat de doelstellingen van de strategie voor groei en werkgelegenheid worden gehaald.²¹

De Europese toeristische sector (in engste zin) telt om en bij de 2 miljoen bedrijven, die aan zowat 4% van de beroepsbevolking werk verschaffen (wat overeenstemt met ongeveer 8 miljoen banen), en creëert meer dan 4% van het BBP van de Gemeenschap. Wanneer rekening wordt gehouden met andere sectoren die ermee in verband staan, is het toerisme volgens de ramingen goed voor 11% van het BBP en verschaft het werk aan meer dan 12% van de beroepsbevolking (24 miljoen banen).

“De recente uitbreiding²² van de Europese Unie heeft de toeristische bestemmingen en producten in Europa verder gediversifieerd en veel natuurschoon en culturele bezienswaardigheden die Europese burgers vaak onbekend waren, opengesteld. De ontwikkeling van het toerisme in de nieuwe en in de kandidaat-lidstaten zal bijdragen tot groei en nieuwe banen in de Europese toeristische sector”.²³

De Commissie wil op grond van de tot nu toe verworven ervaring en in reactie op de huidige uitdagingen een nieuw Europees toerismebeleid voeren. Het belangrijkste doel van dat beleid is het concurrentievermogen van de Europese toeristische sector te verbeteren en meer en betere banen te creëren dankzij een duurzame groei van het toerisme in Europa en in de wereld. Bij de uitvoering van dat beleid zal de Commissie een nauw partnerschap met de autoriteiten van de lidstaten en de belanghebbenden in de toeristische sector tot stand brengen.²⁴

De globalisering van de markten heeft de concurrentiedruk vergroot, maar heeft ook nieuwe mogelijkheden gecreëerd met koopkrachtige toeristen uit nieuwe markten (zoals China, Rusland en India). Wanneer Europa meer toeristen aantrekt, zal dat groei en banen creëren.

²¹ COMMISSIE VAN DE EUROPESE GEMEENSCHAPPEN, *Een nieuw EU-toerismebeleid: naar een sterker partnerschap voor het Europees toerisme*, Brussel, 2016, [online] [gecit. 2018-11-20], beschikbaar: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/NL/TXT/PDF/?uri=CELEX:52006DC0134&from=NL> (p.2)

²² Bedoeld is de uitbreiding in 2004.

²³ EU Monitor, *Een nieuw Eu-toerismebeleid: naar een sterker partnerschap voor het Europese toerisme*, Brussel, 2006, [online] [gecit. 2018-11-20], beschikbaar: <https://www.eumonitor.nl/9353000/1/j9vvik7m1c3gyxp/vj6ipfp9hlzc>.

²⁴ COMMISSIE VAN DE EUROPESE GEMEENSCHAPPEN, *Een nieuw EU-toerismebeleid: naar een sterker partnerschap voor het Europees toerisme*, Brussel, 2016, [online] [gecit. 2018-11-20], beschikbaar: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/NL/TXT/PDF/?uri=CELEX:52006DC0134&from=NL> (p.4).

Om Europa als een geheel van aantrekkelijke toeristische bestemmingen te helpen promoten, heeft de Commissie het *European Tourist Destinations Portal* gefinancierd. Daarop komen praktische informatie over Europa, zoals aanwijzingen voor de reisplanning (transport, weer en kalender), aanbevelingen inzake attracties en activiteiten en links naar nationale websites. In maart 2006 wordt het portaal operationeel. Het zal worden beheerd door de Europese Commissie voor Toerisme (European Travel Commission - ETC)

Sinds 2002 ontvangt elk jaar een andere lidstaat het Europees Forum voor het toerisme, dat in nauwe samenwerking met de Commissie, de lidstaten en de Europese toeristische sector wordt georganiseerd. Het evenement krijgt nog een toegevoegde waarde doordat het forum geregeld ook in diverse nieuwe lidstaten plaatsvindt (2012 Cyprus, 2013 Litouwen, 2014 Oostenrijk, 2015 Luxemburg, 2016 Slowakije en 2017 Estland).²⁵

2.3.1 Toerisme in Nederland

“Buitenlandse toeristen worden steeds belangrijker voor de Nederlandse economie. De bestedingen van de toeristen in ons land stegen in 2016 bijna 4 procent en lagen ruim 27 procent hoger dan in 2010. De waarde van deze bestedingen bedraagt inmiddels 75,7 miljard euro.”²⁶

Dat het toerisme in Nederland floreert, is de afgelopen tijd al vaker vastgesteld. Nieuwe cijfers van het CBS tonen nu aan dat er niet alleen steeds méér toeristen komen maar dat ze ook méér geld uitgeven. De waarde van het toerisme voor de Nederlandse economie is, zo stelt het CBS, over 2017 met 6,9 procent gestegen naar 82,1 miljard euro. Buitenlandse toeristen trokken hun portemonnee vooral voor (hotel-)overnachtingen. Het aantal overnachtingen steeg vorig jaar met 11,5 procent naar ruim 44 miljoen. Buitenlanders boekten ook vaker accommodaties en tickets via bedrijven hier. Ze kwamen dus niet altijd naar Nederland toe maar Nederlandse bedrijven in de toeristische sector verdienden er wel aan.²⁷

²⁵ COMMISSIE VAN DE EUROPESE GEMEENSCHAPPEN, Een nieuw EU-toerismebeleid: naar een sterker partnerschap voor het Europees toerisme, Brussel, 2016, [online] [gecit. 2018-11-20], beschikbaar: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/NL/TXT/PDF/?uri=CELEX:52006DC0134&from=NL> (p.9-10)

²⁶ Centraal Bureau voor de Statistiek, *Toerismesector blijft groeien*, 2017, [online] [gecit. 2018-11-23], beschikbaar: <https://www.cbs.nl/nl-nl/nieuws/2017/34/toerismesector-blijft-groeien>

²⁷ Algemeen Dagblad (Eefje Oomen), *Toerisme in eigen lang groeit als nooit tevoren*, 2018, [online] [gecit. 2018-11-23], beschikbaar: <https://www.ad.nl/binnenland/toerisme-in-eigen-land-groeit-als-nooit-tevoren~af0d8383/>

“Ook in Nederland groeide de toerismesector de laatste jaren harder dan de economie. Hierdoor is het aandeel van de toerismesector in de toegevoegde waarde gestegen van 3,0 procent in 2010 naar 3,9 procent in 2016. In 2016 leverde dat 542 duizend personen werk op voor een totaal van 389 duizend voltijdbanen. Het aandeel van de toerismesector in de totale werkgelegenheid (voltijdbanen) steeg in 2016 met 0,1 procentpunt naar 5,5 procent.

Nederland deed het in 2016 beter dan gemiddeld in West-Europa met een groei van 5,5 procent tot ruim 15,8 miljoen buitenlandse gasten in Nederlandse logiesaccommodaties. Ook in 2014 en 2015 groeide het inkomend toerisme in Nederland harder dan in de EU-28 en de wereld. De groei was in 2016 vooral te danken aan gasten uit de ons omringende landen Duitsland, het Verenigd Koninkrijk en België. Van alle buitenlandse gasten die Nederland in 2016 bezochten, kwam 76 procent uit Europa. Van buiten Europa trok Nederland vooral meer toeristen uit Noord-, Midden- en Zuid-Amerika (9,2 procent). Uit Azië kwamen er in 2016 minder toeristen naar Nederland (2,4 procent).”

Dit blijkt uit onderzoek van het CBS in opdracht van het Ministerie van Economische Zaken.²⁸

2.3.2 Toerisme in Tsjechië

Toerisme is een bron van financiële middelen, waarmee Tsjechië zich positief vertoont. Dat betekent, dat er meer geld van buitenlandse bezoekers binnenkomt dan dat er door Tsjechen op hun reizen naar buitenland werd uitgegeven. Dus toerisme draagt niet alleen bij aan de uitslag van de betalingsbalans maar heeft ook een positieve invloed op de betalingsbalans van de dienstensector. De Tsjechische Republiek beschikt langdurend over een positieve balans van het toerismesaldo. De omvang van het saldo wordt voornamelijk bepaald door de dynamiek en structuur van het binnenkomend toerisme en door de koopkracht van belastingbetalers van dit land. In 2016 bereikte het toerismesaldo 86 miljard CZK. De economische bijdrage van toerisme aan de nationale economie, rekening houdend met de effecten ten gunste van andere industrieën, wordt door de sateliet rekening van toerisme

²⁸ Centraal Bureau voor de Statistiek, *Toerisme in Nederland en wereldwijd blijft groeien*, 2017, [online] [gecit. 2018-11-23], beschikbaar: <https://www.cbs.nl/nl-nl/nieuws/2017/47/toerisme-in-nederland-en-wereldwijd-gegroeid>

(TSA-Tourism Satellite Account vastgelegd. Het is enige objectieve instrument bij de internationale vergelijking van het economische belang van toerisme.²⁹

Toerisme wordt gecoördineerd en methodisch beheerd door het Ministerie van Regionale Ontwikkeling. De doelstelling van het Ministerie is om een betere bescherming van consumenten te bereiken en de regels vast te stellen voor het bestuur van reisbureaus. De Tsjechische Centrale van Toerisme *CzechTourism* is een door het Ministerie van Regionale Ontwikkeling gefinancierde organisatie en dient om de Tsjechische Republiek als een interessante toeristische bestemming te propageren.³⁰

De huisvestingsstatistiek registreerde vorig jaar (2017) een recordaantal van aankomsten en overnachtingen in collectieve logieaccomodaties. Voor het eerst werd de opkomst hoger dan 20 miljoen aankomsten en de overnachtingen bereikten het aantal van 53 miljoen nachten. Relatief gezien is het aantal gasten gestegen van het ene (2016) op andere jaar (2017) met 8,8% en het aantal overnachtingen met 7,1%.³¹

De voorziter van het Tsjechische Bureau voor Statistiek (ČSÚ), Marek Rojíček bevestigde dat de Tsjechische Republiek nog steeds een populaire bestemming is voor toeristen. Het aantal bezoekers uit Oekraïne, China en Saoedi-Arabië nam aanzienlijk toe. Uit buurlanden komen er steeds meer bezoekers naar Tsjechië toe alsook uit andere Europese landen zoals Groot-Brittannië, Nederland, Spanje en Italië. In vergelijking met 2017 stagneerde het aantal bezoekers uit Zuid-Korea en Rusland. Ten opzichte van het voorgaande jaar hebben alle regio's van Tsjechië een groter aantal toeristen en overnachtingen geregistreerd. In Praag, Zuid-Bohemen en Zuid-Moravië nam dat aantal ,et rond honderdduizend gasten toe. In de collectieve logieaccomodaties in Praag werden rond 5,8 miljoen gasten ondergebracht. Dat is meer dan eenderde van het totale aantal bezoekers die naar de Tsjechische Republiek zijn gekomen. De overwegende meerderheid van de klanten in Praagse hotels en pensions zijn buitenlanders. Voor binnenlandse toeristen was de meest populaire bestemming de regio Zuid-Moravië, waar vanaf het begin van dit jaar meer dan één miljoen mensen naartoe zijn

²⁹ Statistika & My, *Ekonomika cestovního ruchu*, uitgave 05/2018, [online] [gecit. 2018-11-23], beschikbaar: <http://www.statistikaamy.cz/2018/05/ekonomika-cestovniho-ruchu/>

³⁰ Jak na turisty, zoekterm toerisme, 2016, [online] [gecit. 2018-11-23], beschikbaar: <https://www.jaknaturisty.cz/cestovni-ruch-prakticke-informace/>

³¹ Český statistický ústav, *Návštěvnost Česka loni lámala rekordy*, uitgave 05/2018, [online] [gecit. 2018-11-23], beschikbaar: <http://www.statistikaamy.cz/2018/05/navstevnost-ceska-vloni-lamala-rekordy/>

gegaan. Dat heeft Pavel Jančura aangegeven, de hoofd van de statistische afdeling van het ČSÚ.³²

2.4.1 Bijdrage van toerisme aan het BBP van Tsjechië

Toerisme is een belangrijke economische activiteit op nationaal en regionaal niveau. In 2016 vertegenwoordigde deze tak 2,9% van het Bruto Binnenlands Product (BBP) van Tsjechië (139 mld CZK). In 2016 werkten er in de toeristische sector 231,5 duizend mensen. In 2015 was de bijdrage van toerisme aan het BBP van Tsjechië 2,8% en er hebben 227,7 duizend mensen in deze sector gewerkt. Het was meer dan in landbouw, bosbouw en visserij, maar minder dan in het onderwijs of de gezondheids- en sociale zorg. Het BBP groeide in vergelijking met 2014 met 7,2%. In 2015 was het aandeel van toerisme in de totale werkgelegenheidsgraad in de nationale economie 4,4% en elke drieëntwintigste Tsjech werkte in dit sector. Dit is vergelijkbaar met de situatie in Zwitserland of Nederland.

De totale inhoud van uitgaven aan toerisme bereikte 272 miljard Tsjechische kronen. Het is een samenvattend indicator van de vraag van alle bezoekers, die hun vakantie in de Tsjechische republiek doorbrachten. In vergelijking met 2015 was deze inhoud in 2016 met 8,9% hoger. Tegelijkertijd heeft het de hoogste waarde bereikt sinds het begin van de monitoring in 2003.

Het inkomend toerisme dat door buitenlandse bezoekers in 2016 werd gevormd was ongeveer 58% (157 miljard CZK). De resterende twee vijfden van geldmiddelen werden door binnenlanders gegenereerd (115 miljard CZK)³³

Economisch belang van het toerisme in de Tsjechische Republiek in 2015-2016

Jaar	Aandeel toerisme aan BBP (%)	Aandeel aan werkgelegenheidsgraad (%)	Aantal werkzame personen in toerismesector (x 1000)	BBP van toerisme (mld.CZK)
2015	2,8	4,4	227,7	126
2016	2,9	4,4	231	139

³² Statistika &My, *Největší příjmy z cestovního ruchu mají Spojené státy*, uitgave 05/2017, [online] [gecit. 2018-11-23], beschikbaar: <http://www.statistikaamy.cz/2017/05/nejvetsti-prijmy-z-cestovniho-ruchu-maji-spojene-staty/>

³³ Český statistický úřad, *Satelitní účet cestovního ruchu*, 2018, [online] [gecit. 2018-11-23], beschikbaar: https://www.czso.cz/csu/czso/satelitni_ucet_cestovniho_ruchu.

2.4.2 Bijdrage van toerisme aan het BBP van Nederland

De toerismesector wordt steeds belangrijker voor de Nederlandse economie. De totale toeristische bestedingen in de Nederlandse economie zijn in 2016 gestegen met 3,8 procent naar een totaal van 75,7 miljard euro. Nederlanders gaven volgens de reisverkeersbalans in 2016 als toerist meer uit in het buitenland (17,3 mld.€) dan buitenlandse toeristen in Nederland (12,3 mld.€). Het verschil was 5,0 miljard euro.

De toeristische bestedingen van ingezetenen en niet-ingezetenen leiden tot toegevoegde waarde in de Nederlandse economie. De toeristische toegevoegde waarde (in basisprijzen) is in 2016 gestegen met 5,9 procent naar een totaal van 24,8 miljard euro. Na correctie voor inflatie is de toeristische toegevoegde waarde met 4,3 procent gegroeid. De bijdrage van toerisme aan de totale toegevoegde waarde in Nederland is in 2016 gestegen met 0,1 procentpunt naar een totaal van 3,9 procent. De toerismesector is in 2016 dus iets belangrijker geworden voor de Nederlandse economie.

Het aantal werkzame personen in toerismesector was in 2016 gelijk 542 duizend. Dit is een toename van 12 duizend werkzame personen ten opzichte van 2015. De bijdrage van de toerismesector aan de werkgelegenheid is daardoor gegroeid van ongeveer 4,8% (uitgedrukt in arbeidsvolume) in 2010 naar 5,5% in 2016.³⁴

Jaar	Aandeel toerisme aan BBP (%)	Aandeel werkgelegenheidsgraad (%)	Aantal werkzame personen in toerismesector (x 1000)	BBP van toerisme (mld. €)
2015	3,8	5,4	529	23,3
2016	3,9	5,5	542	24,8

³⁴ Centraal Bureau voor de Statistiek, Trendrapport tourisme, recreatie en vrije tijd 2017, deel 2, [online] [gecit. 2018-11-02], beschikbaar: file:///C:/Users/katmi/Downloads/Trendrapport_deel_2%20(5).pdf (p.315-323)

3. Recreatie

De term recreatie is etymologisch afgeleid van de Latijnse term *recreatio*, en voor de eerste keer verscheen het aan het einde van de veertiende eeuw in de zin van het *aansterken* of *regeneren* van een zieke mens. Recreatie als een sociaal fenomeen is een produkt van industrialisatie en verstedelijking, door wiens expansie in de twintigste eeuw de koopkracht wordt gevormd. Traditionele opvattingen over recreatie zijn geassocieerd met de perceptie van enkele vrijetijdsactiviteiten van een individu. Misschien is de bekendste definitie van recreatie die definitie van Thomas S. Yukic, die recreatie als een act of een ervaring begrijpt, die door een persoon tijdens zijn vrije tijd wordt gekozen om aan zijn persoonlijke behoeften of wensen te voldoen, voornamelijk voor zijn eigen voldoening (Yukic 1963). In de jaren '70 werd de definitie aangepast en recreatie werd als alle vrijetijdsactiviteiten verklaard, waarbij deze activiteiten voor plezier of vermaak zijn beoefend.

Het begrijpen van recreatie was doorlopend in de dimensies van de vormen van menselijke activiteit, die in vrije tijd is uitgevoerd, die aangenaam is, werd vrijwillig gekozen en die positieve sociale kwaliteiten heeft (Moore & Averill 2003). De invloed van recreatie op een persoon is heel sterk, omdat in een bepaalde zin wordt de levensstijl van een individu veranderd en zo draagt recreatie bij de verbetering van zijn levenskwaliteit (Freeman 2003). Het belang van recreatie werd door Joe Minthoff (2009) verklaard. Maxted's werk (2013) verwijst naar een enorme potentieel van recreatie, die soms bij de overlevingsproblemen kan een oplossing aanbieden.

De bijdrage van recreatie voor het individu en de samenleving definieerde J. Maxted als waarden, die een sterke relatie tussen ons en de wereld kunnen vormen en die de richting van iemands leven kunnen bepalen. Het vermaak kan zin en doel in het leven brengen en daardoor depressie, angst en stress inperken (Maxted 2013, Wellington 2012). In democratische landen wordt recreatie in het algemeen gezien als een basis-democratisch recht voor mensen, ongeacht hun leeftijd, stand of sociale status. De voorwaarde voor recreatie is alleen vrije tijd van individuen en selectie van activiteiten. Door de kwantiteit en kwaliteit van recreatie is de sociale omgeving ingesteld. De kwantitatieve kant van recreatie is door de tijd uitgedrukt, die na de vervulling van alle plichten overblijft. Als de participatie in recreatie positieve effecten vormt, dan is ook het gedrag van individu constructief, sociaal en acceptabel, wat we een

positief gebruik van vrije tijd (vrijtijdsbesteding) kunnen noemen. (Caldwell & Baldwin 2004), (Saayman 1993).³⁵

3.1 Definitie van recreatie

Op internet pagina encyclo.nl wordt recreatie gedefinieerd als: Bezigheden, tijdverdrijf of lichamelijke activiteiten die door mensen worden ondernomen met als enig doel de activiteit zelf of ter ontspanning en vermaak. Recreatie is besteding van vrije tijd voor plezier en ontstspanning, daarom recreatie ook als de vrijetijdsbesteding kan worden begrepen.³⁶

Recreatie is een vorm van vrijetijdsbesteding die noodzakelijk is voor de ontwikkeling van de fysieke en mentale energie van elke mens. Recreatie zorgt voor verandering van omgeving, van monotoon werk en van de leefstijl, waarmee het tot de ontwikkeling van de fysieke cultuur leidt, vaak samen met direct contact met de natuur. Recreatie is niet alleen een essentieel onderdeel van het weer op krachten komen van een mens. Als recreatie via passende interesses en hobby's wordt aangevuld, biedt zij aan mens innerlijke bevrediging, zijn intellect wordt verrijkt en het helpt bij de groei van zijn persoonlijkheid. Het belangrijkste effect van recreatie is een preventieve functie voor de gezondheid. Deze functie compenseert de negatieve gevolgen van het werkproces, een minder prettige omgeving en van de vele stress, die door een ongeschikte levensstijl wordt veroorzaakt. De term *recreatie* verscheen voor het eerst in het Atheense Handvest (charter) CIAM van 1933, in het tweede deel: Huidige stand van steden - critiek en correctie. Hier werd recreatie temidden van andere elementaire stedelijke functies benoemd als een zelfstandige functie van de verstedelijking.³⁷

Onder recreatie vallen alle activiteiten die je in je vrije tijd verricht en die door jou zijn uitgevoerd. In onderzoeksstatistieken wordt er vaak een onderscheid gemaakt tussen verschillende vormen van recreatie, zoals verblijfsrecreatie of waterrecreatie. Echter, activiteiten die je gewoon thuis verricht zoals het luisteren naar de radio of knutselen worden vaak niet als recreatie gezien, maar als vrijetijdsbesteding. Recreatie vormt met toerisme de

³⁵ Iveta Fodranová, *Komparácia trendov dopytu po rekreácii a kultúre v Českej a Slovenskej republike*, 2015, [online] [gecit. 2018-11-23], beschikbaar: https://of.euba.sk/www_write/files/veda-vyskum/scb/vydane-cisla/2015-04/scb0415_Fodranova.pdf, (p.526-527)

³⁶ Encyclo.nl, zoekterm recreatie, [online] [gecit. 2018-11-23], beschikbaar: <https://www.encyclo.nl/begrip/recreatie>

³⁷ Ústav územního rozvoje, *Orgány, nástroje a vazby územního plánování*, 2011, [online] [gecit. 2018-11-23], beschikbaar: http://www.uur.cz/principy/konference/KapitolaC/C6_Rekreace_20060926.pdf (p. C.6.-1)

belangrijkste vormen van vrijetijdsbesteding. Terwijl toerisme zich richt op alle activiteiten waarin reizen centraal staat, omvat recreatie ook activiteiten thuis en in de woonomgeving zoals lezen, fietsen, koken, televisiekijken of gewoon in de zon zitten en nietsdoen.

Activiteiten die wel ontspannend zijn maar niet plaatsvinden in je vrije tijd, vallen dus niet onder het begrip (term) recreatie.³⁸

3.2 *Recreologie*

Recreologie is een relatief jonge wetenschapsdiscipline. De aanvang van recreologie werd in de jaren '90 van de twintigste eeuw gedateerd. Recreologie werd gedefinieerd als een wetenschappelijke discipline die recreatie, verfrissing en herstel onderzoekt. Het onderwerp van recreatieonderzoek is recreatie. Recreologie is verbonden met de volgende wetenschappen: geografie, economie, politiek, geneeskunde, geschiedenis, filosofie, sociologie, cultuur, religie, recht, psychologie en pedagogiek.

In de monografie *3 dimenze pojmu rekreologie* [3 dimensies van het term recreologie] (Dohnal et al, 2009:12-13) wordt recreologie gekarakteriseerd als een wetenschappelijke discipline die aan alle nuttige criteria voor de wetenschappelijke onderzoek voldoet. Recreologie heeft zijn eigen onderzoeksonderwerp, eigen theorie, onderzoeksmethoden, vaktaal en een groot spectrum van erkende experts.

Volgens Hodan (2008) sluit recreologie aan bij de vroegere recreatietheorie en houdt zich bezig met het eigenlijke proces van recreatie en de manier waarop de middelen worden gebruikt. Recreologie is gekenmerkt door de interesse in een universele en harmonieuze ontwikkeling van het individu of een groep van mensen waarin een duidelijke verwijdering wordt geuit van grenzen tussen het lichaam en mentaal georiënteerde activiteiten evenals de complexe ontvangstmogelijkheid van nieuwe waarnemingen. Recreologie is al door zijn essentie verbonden met de vernieuwing van krachten, het veranderen van de omgeving en het verplaatsen van activiteiten naar de natuur.

In relatie tot de bewegingscultuur kunnen we twee dominante trends observeren, waardoor recreologie wordt gekarakteriseerd.

- de vlucht in of de neiging tot topsport

³⁸ Webpagina van maken.wikiwijs.nl, *zoekterm recreatie*, [online] [gecit. 2018-11-24], beschikbaar: <https://maken.wikiwijs.nl/userfiles/ac43a146a225a5c59a9ec15e6d7e443ed72e9ae4.pdf>

- de terugkeer in de natuur en activiteiten in de natuur³⁹

Het onderwerp van recreatieonderzoek is recreatie. De nauwste relatie was met deze wetenschappen: geografie, economie, politiek, geneeskunde, geschiedenis, filosofie, sociologie, cultuur, religie, recht, psychologie, pedagogiek. Uit deze opsomming resulteert dat recreologie vanuit veel perspectieven kan worden onderzocht. Dit onderzoek hangt daar van, welke wetenschap is op recreologie geïnteresseerd.⁴⁰

3.3 Populaire vakantiebestemmingen van Tsjechen en Nederlanders

Tsjechië

Vorig jaar hebben in totaal 4,93 miljoen Tsjechen een buitenlandse reis ondergenomen, die langer dan vier dagen heeft geduurd. Dat is 15 % meer dan in 2016. In vergelijking met 2016 werd het aantal van binnenlandse reizen met 3 % gedaald. De reden hiervoor is de stijging van de lonen en de versterkende kroon. “Met de snel dalende werkloosheid en dankzij de stijgende lonen groeit ook de trek van Tsjechische toeristen om naar buitenland te reizen. Door de versterking van de kroon werd zijn koopkracht vergroot. Dankzij dat kunnen zich Tsjechen in het buitenland voor hetzelfde geld meer veroorloven.” Dat gaf Pavel Sobišek, de hoofdeconom bij Unicredit Bank, aan.⁴¹

De meest bezochte binnenlandse bestemmingen van 2017 liggen in de regio van Midden-Bohemen (1,3 miljoen langere reizen) en Zuid-Bohemen (1,1 miljoen langere reizen). Kortere reizen die de weekendverblijven in vakantiehuisjes of plattelandshuisjes inhouden, werden weer vooral op deze regio's gericht. Midden-Bohemen (3,2 miljoen kortere reizen) en Zuid-Bohemen (2,3 miljoen).⁴²

³⁹ PaedDr. Emanuel Hurých, Ph.D., *Vybrané filosofické aspekty rekreologie a cestovního ruchu, studijní materiál ke kurzu Mezioborové dimenze vědy*, Hradec Králové, 2012, [online] [gecit. 2018-11-24], beschikbaar: http://fim.uhk.cz/inkov/doc/SM_Hurých_22_03_2012.pdf (p.1-2)

⁴⁰ Webpagina van fsps.muni.cz, *opocinek-volný čas-rekreace a rekreologie*, Brno, 2002, [online] [gecit. 2018-10-20], beschikbaar: http://www.fsps.muni.cz/~kse/vyuka/vyuka_dokumenty/rekreologie/rekre_002_odpocinek.pdf

⁴¹ Zdeněk Bubán, *Kam letos Češi pojedou na zahraniční dovolenou a kolik tam díky silnější koruně ušetří oproti loňsku?*, 2018, [online] [gecit. 2018-11-20], beschikbaar: <https://finparada.cz/5012-Kam-letos-Cesi-pojedou-na-zahranicni-dovolenou-a-kolik-diky-silnejsi-korune-usetri.aspx>

⁴² Český statistický úřad, *Kam Češi cestovali v roce 2017 na dovolenou*, 2018, [online] [gecit. 2018-11-20], beschikbaar: <https://www.czso.cz/csu/xk/kde-cesi-travili-v-roce-2017-dovolenou>

De positie van Kroatië als de meest populaire buitenlandse bestemming van Tsjechen wordt versterkt. In 2017 zijn er ongeveer 850 duizend Tsjechen op een langere reis heen gegaan. Dat is 3% meer dan in 2016. Tsjechische bezoekers vonden Kroatië al aantrekkelijk in de tijden toen Kroatië nog tot Joegoslavië ebehoorde. Toen reisden Tsjechen er voornamelijk voor ontspanning aan zee naar toe. Vandaag de dag gaan Tsjechische toeristen op reis om de Kroatische hoofdstad Zagreb te bezoeken of ze bekijken het nationaal park van Plitvicemerren. Italië bereikte vorig jaar de tweede plaats met 630 duizend Tsjechische toeristen. In vergelijking met 2016 is dat 15% meer. De derde vakantiebestemming is Slowakije met 615 duizend.⁴³

Deze drie landen zijn sinds 2011 regelmatig de meest bezochte vakantiebestemmingen van Tsjechen. Op de vierde en vijfde plaats worden herhaaldelijk Oostenrijk en Griekenland geplaatst. Het meest werd in 2017 de belangstelling van Tsjechische toeristen gestegen voor vakantie in Bulgarije. Vorig jaar hebben 214 duizend Tsjechen Bulgarije bezocht, wat een historisch maximum is.

volgorde	bestemming	Aantal reizigers
1.	Kroatië	850 000
2.	Italië	636 000
3.	Slowakije	615 000
4.	Oostenrijk	446 000
5.	Griekenland	371 000
6.	Spanje	258 000

⁴³ Webpagina van idnes.cz, *Kdepak letadlo, na dovolenou jezdí Češi autem. Chorvatsko pořád vede*, 2018, [online] [gecit. 2018-11-20], beschikbaar: https://cestovani.idnes.cz/chorvatsko-cesti-turiste-cesko-dovolena-letu-destinace-bulharsko-egypt-1o4-/kolem-sveta.aspx?c=A180403_112118_kolem-sveta_hig

7.	Egypte	245 000
8.	Bulgarije	214 000

De kortere reizen van Tsjechen naar het buitenland werden traditioneel naar Slowakije (bijne elke tweede reis) en Oostenrijk ondernomen. Deze reizen werden voornamelijk ondernomen met het doel van recreatie en vrijetijdsbesteding met accomodatie in hotels of andere collectieve logiesaccomodatie. Vaak ging het ook over het bezoek van familieleden of vrienden.

De langere buitenlandse reizen werden in 2017 voornamelijk gemaakt voor recreatie en vakanties met accomodatie in het hotel (83%), of voor het bezoek van familieleden of bekende die hun gasten ook het overnachten bezorgen.⁴⁴

Nederland

In 2017 gingen 14 miljoen Nederlanders op vakantie. Dit is 83,2% van de 16,8 miljoen inwoners van Nederland in dat jaar. Zij gingen samen 40,4 miljoen keer op vakantie, 18,4 miljoen keer in Nederland en 22,0 miljoen keer daarbuiten.

Nederlanders zoeken hun vakantieertier graag buiten de landsgrenzen, in 2017 gold dit voor ongeveer 11,0 miljoen landgenoten. Zo'n 5,4 miljoen personen gingen uitsluitend naar het buitenland op vakantie en 5,6 miljoen daarnaast ook in eigen land. Drie miljoen Nederlanders vierden alleen in eigen land vakantie. Nederlanders gingen in 2017 vaker op vakantie naar het buitenland dan in eigen land, 22,0 miljoen tegenover 18,4 miljoen in eigen land

Het populairste vervoermiddel van Nederlanders was in 2017 met bijna 65 procent van alle vakanties de auto. Bij vakanties in eigen land reisde bijna 90% met de auto, dit zijn ruim 16 miljoen vakanties. Bij de resterende binnenlandse vakanties koos men 1 miljoen keer voor de trein en 1 miljoen keer voor andere vervoermiddelen, zoals de fiets of een touringcar.⁴⁵

Het aantal binnenlandse vakanties is het afgelopen vakantiejaar gelijk gebleven met 17,6 miljoen. Groei was er voor de korte vakanties (+2%), de lange vakanties lieten daarentegen

⁴⁴ Český statistický úřad, *Kam Česi cestovali v roce 2017 na dovolenou*, 2018, [online] [gecit. 2018-11-20], beschikbaar: <https://www.czso.cz/csu/xc/kde-cesi-travili-v-roce-2017-dovolenou>

⁴⁵ Centraal Bureau voor de Statistiek, *Trendrapport tourisme, recreatie en vrije tijd 2018*, deel 2, [online] [gecit. 2018-11-10], beschikbaar: file:///C:/Users/katmi/Downloads/Trendrapport_2018_CBS.pdf (p.197-204).

een daling zien (-7%). Redenen hiervoor zijn onder andere de gunstige economische omstandigheden (stimuleert vooral vraag naar buitenlandse vakanties) en het matige zomerweer van afgelopen jaar.⁴⁶

Gelderland mocht zich in 2017 verheugen op het grootste aandeel binnenlandse vakanties van Nederlanders. In dat jaar ontving deze provincie 3,0 miljoen Nederlandse toeristen, een zesde van alle vakanties op eigen bodem. Limburg stond in 2017 met 2,3 miljoen vakanties op de tweede plaats, direct gevolgd door Noord-Brabant met 2,2 miljoen toeristische reizen.

De top vijf van meest bezochte vakantie landen werd in 2017 aangevoerd door Duitsland (3,8 miljoen vakanties), gevolgd door Frankrijk (2,8 miljoen vakanties) en Spanje (2,7 miljoen vakanties).

volgorde	bestemming	Aantal reizigers
1.	Duitsland	3,78 miljoen
2.	Frankrijk	2,8 miljoen
3.	Spanje	2,7 miljoen
4.	België	1,63 miljoen
5.	Italië	1,46 miljoen
6.	Oostenrijk	1,12 miljoen
7.	Groot-Brittannië	1,11 miljoen
8.	Griekenland	800 duizend

⁴⁶ Webpagina van nbtc.nl, *groei Nederlandse vakantiemarkt in 2017*, [online] [gecit. 2018-11-10], beschikbaar: <https://www.nbtcniporesearch.nl/nl/home/article/groei-nederlandse-vakantiemarkt-in-2017.htm>

Korte vakanties waren het meest in Duitsland (1,7 miljoen), tweede is België (907 duizend) en de derde is Groot-Brittannië (497 duizend). Lange vakanties hielden Nederlanders in 2017 vooral in Spanje, en wel zo'n 2,5 miljoen keer. Frankrijk en Duitsland volgden Spanje met 2,3 miljoen en 2,1 miljoen vakanties op de voet.⁴⁷

De populariteit van Spanje en Italië nam deze zomer (2018) af met meer dan 10%.

Desondanks zijn Spanje en Italië nog altijd bij verre de meest populaire hotelbestemmingen voor de Nederlandse vakantieganger. Griekenland, Duitsland en ook Nederland zijn dit jaar een stuk populairder dan in 2016. Vooral de populariteit van Griekenland gaat er met een stijging van 30% flink op vooruit. Ook Turkije, een voorheen veel populairdere bestemming, stijgt met 10% ten opzichte van 2016 en lijkt na de drastische afname in populariteit van de afgelopen jaren nu kleine vorderingen te maken in het wederom aantrekken van Nederlandse vakantiegangers.

Nederland is tenslotte maar een klein landje. Toch zijn er landen waar Nederlanders de meest geziene vakantiegangers zijn. Daar is de kans het grootste dat als je een toerist tegen komt, dat het een Nederlander is. In Europa is dat deze zomer in Luxemburgse, Belgische en Duitse hotels het geval. De grootste percentages Nederlanders vindt je verder van huis. In hotels in Suriname en op Curaçao kom je bijna alleen maar Nederlandse vakantiegangers tegen.⁴⁸

3.4. Het proces van het beslissen bij de keuze van de recreatievorm

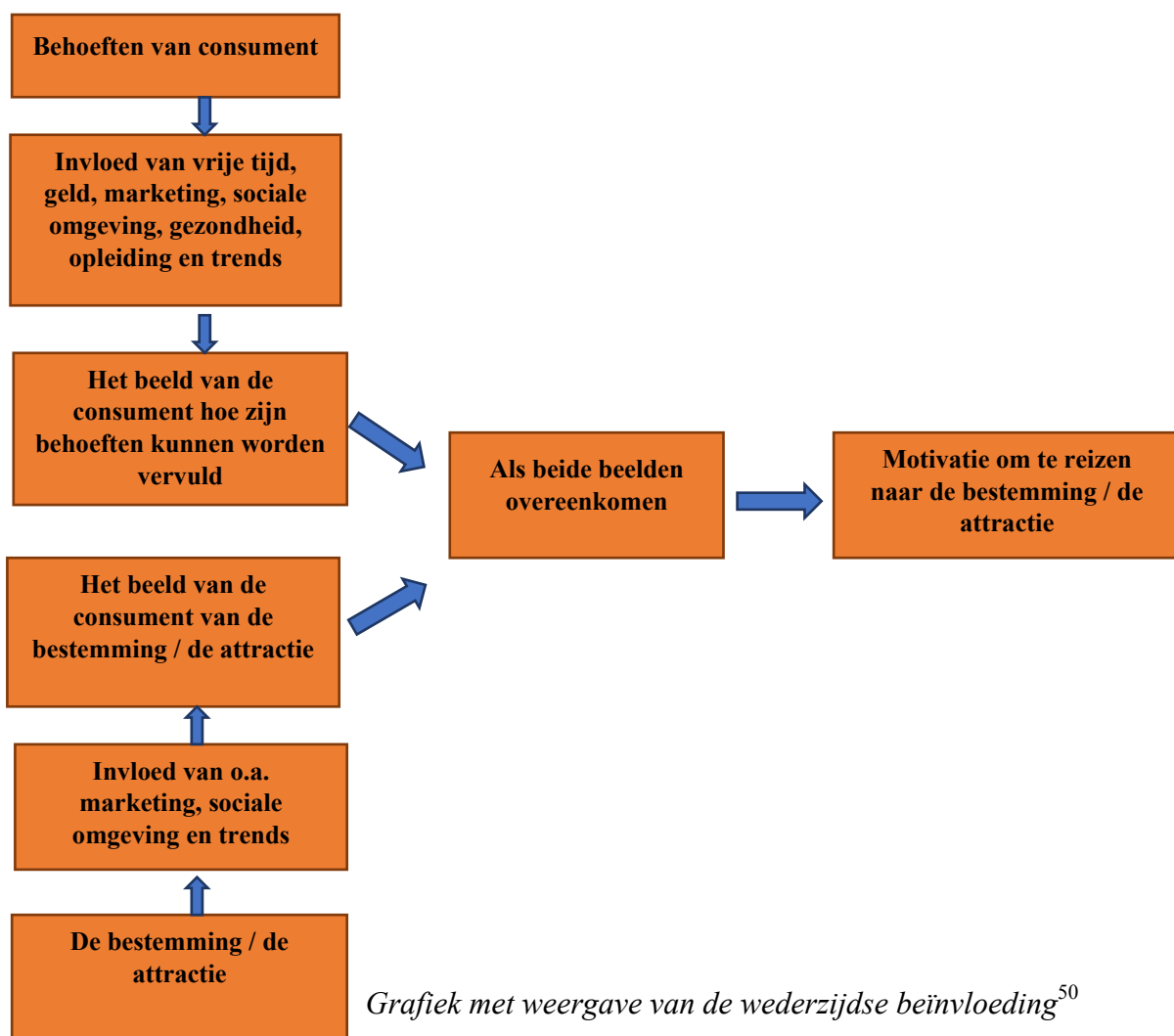
Het onderwerp van recreatie is de drager van de vraag, die met betrekking tot recreatieve activiteiten als een consument fungeert. Het subject wordt door hoeveelheid van specifieke externe factoren (demografisch, sociocultureel en economisch) beïnvloed, die de vraag naar recreatie activeren en modificeren. Evenzo ook het aanbod is door de aanwezigheid en de beschikbaarheid van bronnen beïnvloed. Dit wordt niet alleen in de fysieke zin bedoeld maar wat belangrijker is, is de instelling van de wetgevers, die de rechtelijke kader vormt voor het creëren van het aanbod inhoud. Dienstkwaliteit en klantentevredenheid hebben betrekking op elke tak van industriële activiteit, inclusief toerisme en recreatie. Het primaire doel van

⁴⁷ Centraal Bureau voor de Statistiek, Trendrapport tourisme, recreatie en vrije tijd 2018, deel 2, [online] [gecit. 2018-11-12], beschikbaar: file:///C:/Users/katmi/Downloads/Trendrapport_2018_CBS.pdf (p.208-210)

⁴⁸ Wieteke Posthumus, Zomertrends 2017: *De meest populaire hotelbestemmingen op een rij*, 2017, [online] [gecit. 2018-11-12], beschikbaar: https://www.missethoreca.nl/hotel/artikel/2017/06/zomertrends-2017-de-meest-populaire-hotelbestemmingen-op-een-rij-101273306?vakmedianet-approve-cookies=1&_ga=2.222661787.1840560660.1543775947-985785336.1541069125

recreatie is de voldoening van de bezoekersbehoeften door de middel van goed voorziende omstandigheden voor de bevrediging van eigen behoefde. Effectiviteit van het leveren van een kwalitatieve dienst wordt economisch weerspiegeld in de toegenomen vraag en de herhaalde opkomst.⁴⁹

“Bij de toerist ontstaat immers de vraag naar toerisme. De toerist ervaart de motivatie, neemt besluiten en heeft tijd en middelen ter beschikking. Bij zijn besluitvorming wordt hij beïnvloed door onder meer de sociale omgeving, marketing en heersende vakantietrends. In toenemende mate vindt deze beïnvloeding plaats via kanalen zoals internet en sociale media.”

⁴⁹ Iveta Fodranová, Komparácia trendov dopytu po rekreácii a kultúre v Českej a Slovenskej republike, 2015, [online] [gecit. 2018-11-23], beschikbaar: https://of.euba.sk/www_write/files/veda-vyskum/scb/vydane-cisla/2015-04/scb0415_Fodranova.pdf (p.527)

⁵⁰ Grafiek overgenomen van webpagina van CBS, Trendrapport toerisme, recreatie en vrije tijd 2017, [online] [gecit. 2018-12-03], beschikbaar: [file:///C:/Users/katmi/Downloads/Trendrapport_deel_2%20\(5\).pdf](file:///C:/Users/katmi/Downloads/Trendrapport_deel_2%20(5).pdf) (p.136)

“Toeristen vormen een heterogene groep, met verschillende persoonlijkheden, ervaringen, levensstijlen, en verschillende sociale en economische kenmerken. Om de toeristische vraag statistisch in kaart te brengen, is het allereerst dan ook van belang om inzicht te krijgen in de achtergrondkenmerken van toeristen, zoals leeftijd, inkomen, gezinssamenstelling, geslacht en arbeidsmarktpositie. Vervolgens kunnen verschillende waar te nemen kenmerken worden gehangen aan de vakantie of dagtocht van een toerist, zoals: • het doel: de motivatie van de toerist; • de duur van de dagtocht of de vakantie; • de woonplaats van de toerist en de bestemming van de dagtocht of vakantie, waarbij minimaal het onderscheid wordt gemaakt tussen binnenland en buitenland; • de tijdsperiode waarin de dagtocht of vakantie heeft plaatsgevonden “⁵¹

⁵¹ Centraal Bureau voor de Statistiek, *Tendrapport toerisme, recreatie en vrije tijd 2017, 2017*, [online] [gecit. 2018-11-23], beschikbaar: [file:///C:/Users/katmi/Downloads/Tendrapport_deel_2%20\(3\).pdf](file:///C:/Users/katmi/Downloads/Tendrapport_deel_2%20(3).pdf) (p.135-136)

4. Vergelijking van de gegevens van toerisme

4.1. Inkomsten van toerisme en uitgaven aan toerisme in EU, Tsjechië en Nederland

Inkomsten van toerisme en uitgaven aan toerisme in de betalingsbalans in 2011-2016

Land	Inkomsten (mio.eur)		Aandeel aan het BBP 2016 (%)	Uitgaven (mio.eur)		Aandeel aan het BBP 2016 (%)	Betalingsbalans 2016 (mio.eur)
	2011	2016		2011	2016		
EU	86 757	112 299	0,8	87 031	99 054	0,7	13 246
Tsjechische Republiek	5 822	5 703	3,2	3 435	4 447	2,5	1 256
Nederland	9 230	12 697	1,8	14 836	16 336	2,3	-3 639

Ten opzichte van 2011 zijn de inkomsten van toerisme in 2016 in EU en in Nederland gestegen. In Tsjechië zijn deze inkomsten enigszins gedaald. Het aandeel aan het BBP was het hoogste in de Tsjechische Republiek. Uitgaven in 2016 waren in de EU en bij beide vermelde landen hoger dan in 2011. Het aandeel aan het BBP was weer het grootste in Tsjechië. Inkomsten van toerisme waren in EU en in Tsjechië groter dan uitgaven. In Nederland werden inkomsten door uitgaven overschreden.

Betalingsbalans

Is een overzicht van alle transacties van een land met het buitenland in een bepaalde periode (meestal een jaar)

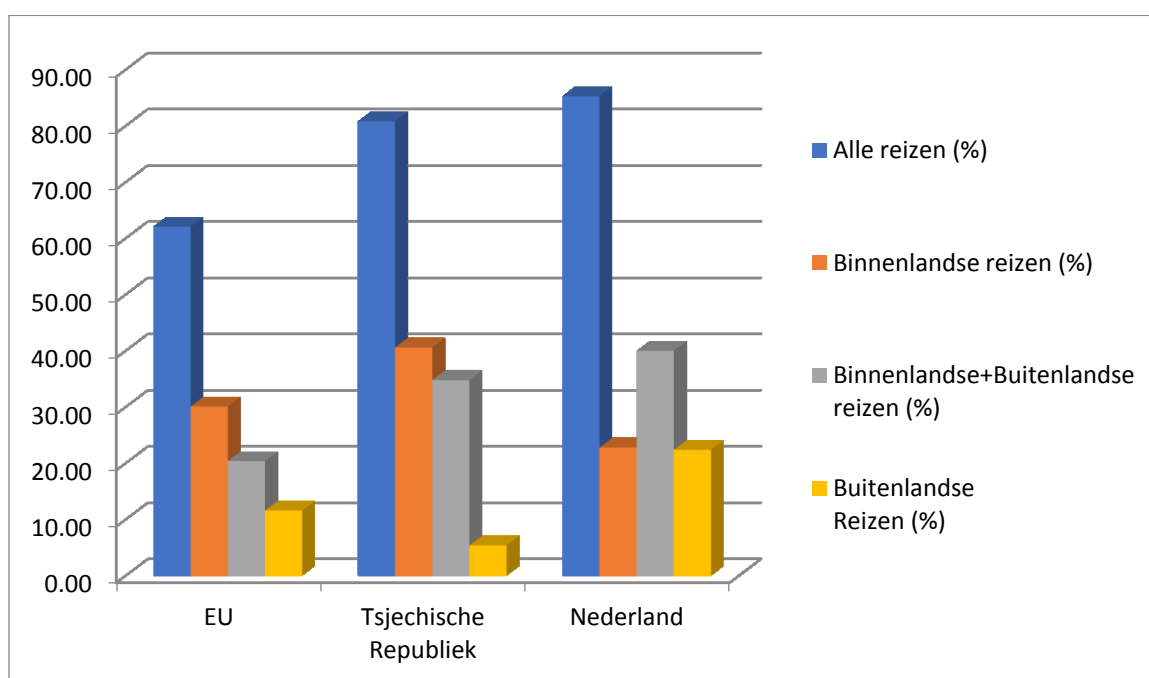
Het “+” item brengt met zich de buitenlandse valuta mee. Deviesinkomsten overschrijden deviesuitgaven.

Het “-“ item is een item van het import type. Door de deviesinkomsten uit toerisme wordt de betalingsbalans van de staat verbeterd. Deviesinkomsten zijn kleiner dan deviesuitgaven.

4.2. De deelname aan toerisme in EU, CZ, NL

De deelname aan het verblijf in EU (bij bewoners ouder dan 15 jaar)

Land	Totaal aantal touristen (In miljoen)	Alle reizen (%)	Binnenlandse reizen (%)	Binnenlandse+ Buitenlandse reizen (%)	Buitenlandse Reizen (%)
EU	267 552	62,10	30,1	20,4	11,6
Tsjechische Republiek	7 215	80,80	40,6	34,8	5,4
Nederland	11 881	85,30	22,8	40,0	22,4

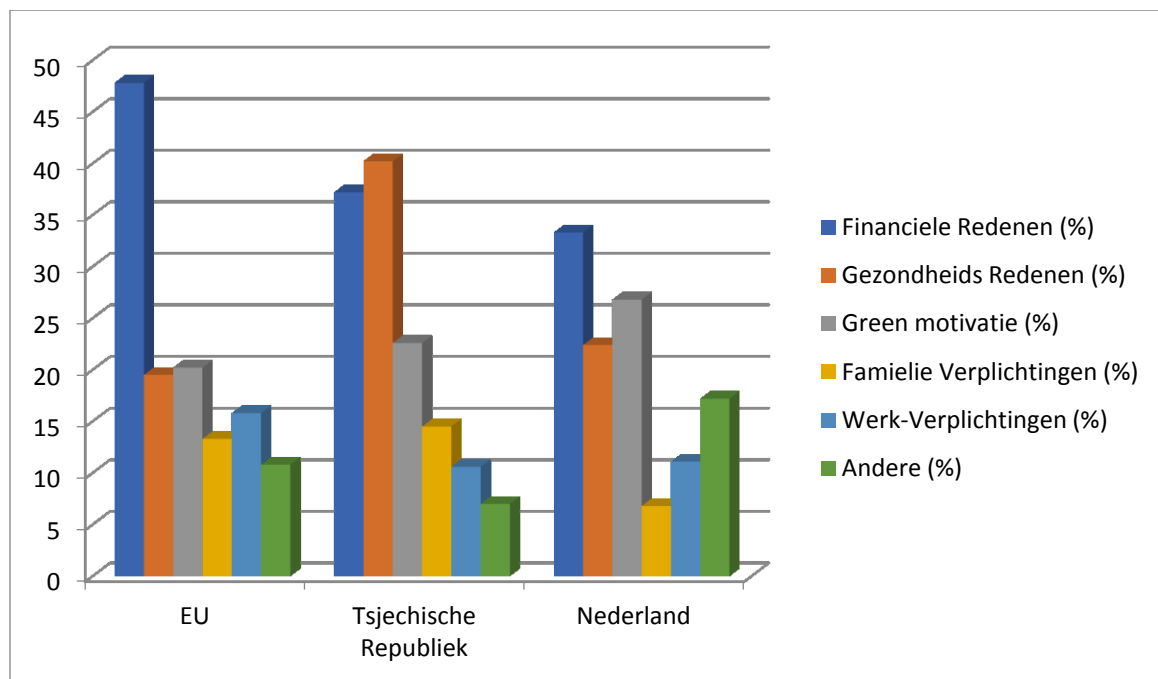
Aan alle reizen (binnenlandse, binnenlandse + buitenlandse, buitenlandse) werd in EU 62,1% bewoners deelgenomen. In de Tsjechische Republiek en Nederland was het meer dan 80%, wat is meer dan in EU. Binnenlandse trips zijn populairer bij Tsjechen. Nederlanders houden meer van buitenlandse trips.

4.3. Redenen om niet aan toerisme te doen

Het aandeel bewoners die aan toerisme niet deelnemen is in EU 37,9%, in Nederland 14,7% en in Tsjechië 19,2%. Er zijn verschillende redenen waarom mensen geen deel nemen aan toerisme.

In EU en in Nederland wordt dit vooral door de financiële redenen veroorzaakt. In Tsjechië waren gezondheidsredenen het hoogste percentage. Meer dan 20% van alle Europese bewoners zijn niet genoeg gemotiveerd voor toerisme (EU 20,2%, Tsjechië 22,6%, Nederland 26,8%).

Land	Bewoners die niet aan toerisme participeren (in %)	Redenen van absentie aan toerisme					
		Financiële redenen (%)	Gezondheids Redenen (%)	Geen motivatie (%)	Familie Verplichtingen (%)	Werk-Verplichtingen (%)	Andere (%)
EU	37,9	47,8	19,5	20,2	13,3	15,8	10,8
Tsjechische Republiek	19,2	37,2	40,2	22,6	14,5	10,6	7
Nederland	14,7	33,3	22,4	26,8	6,8	11,1	17,2

Conclusie

In mijn bachelor scriptie heb ik bekeken welke invloed heeft recreatie en toerisme voor Nederland en Tsjechië maar ook dat, hoe belangrijk de vrijetijdsbesteding is voor Nederlanders en Tsjechen.

De huidige tijd brengt ook hogere eisen met zich mee voor mensen. Dat betreft het werk maar ook de sociale sfeer van het leven. Men moet harder en langer werken maar niet altijd is men daarvoor ook behoorlijk beloond. Door stress, ontevredenheid en de hektische manier van het leven tegenwoordig kunnen de gezondheidsproblemen (lichamelijk en psychisch) worden veroorzaakt. Daarom is het heel belangrijk dat mensen kunnen uitrusten en ze hun vrije tijd vrijwillig kunnen besteden, zodat ze gezond blijven. Gezondheid van het individu is noodzakelijk voor de vloeiende en probleemloze loop van economie van elk land. Als iemand tevreden en goed uitgerust is, kan hij dan in het werk ook juist nadenken en volwaardig werken.

Toerisme en recreatie zijn dus belangrijk niet alleen voor de economie van de staat maar ook voor de mensen. Ik ben van mening dat hoe tevreden(er) men is, hoe beter werk hij kan doen. Hierdoor wordt volgens mij tot de grote mate de economie en de loop van degene staat beïnvloed.

Dankzij de betere ligging in Europa en het groter aantal van bewoners is de Nederlandse economie sterker dan de Tsjechische. Dat wordt geuit door dat dat Nederlanders vaker naar buitenland met vakantie gaan dan Tsjechen. Nederlanders gaan ook meerdere keren met vakantie dan Tsjechen en ze ook vliegen vaker wat ook verwijst naar een betere economische situatie van Nederland.

In het algemeen is het moeilijk om Nederland met Tsjechië te vergelijken omdat het aantal van bewoners, hun cultuur, ligging en het nadenken tamelijk verschillend is. Wat zeker is is dat toerisme en recreatie zijn steeds belangrijker geworden voor de economie en de bevolking van deze twee landen zoals voor de EU als een geheel.

Resumé v češtině

Ve své bakalářské práci jsem sledoval jaký vliv má rekreace a cestovní ruch pro Nizozemsko a Českou republiku, ale také to jak důležité je pro Čechy a Nizozemce trávení volného času. Dnešní doba s sebou přináší i zvýšené nároky na lidi. To se týká nejen pracovní, ale taky sociální sféry života. Člověk musí a déle pracovat, ale ne vždy je i patřičně odměněn. Stres, nespokojenost a hektický způsob dnešního života může způsobit zdravotní (fyzické, psychické) problémy. Proto je důležité, aby si mohli lidé dostatečně odpočinout a svévolně trávit svůj volný čas tak, aby zůstali zdraví. Zdraví jedince je nezbytné pro plynulý a bezproblémový chod ekonomiky každé krajiny. Když je člověk spokojený a odpočatý, může v práci správně přemýšlet a plnohodnotně pracovat. Cestovní ruch a rekreace jsou tedy důležité nejenom pro ekonomii státu, ale i pro lidi. Jsem názoru, že čím je člověk spokojenější, tím lepší práci vykonává. Tímto je do značné míry ovlivněna ekonomie daného státu. Díky lepší poloze v Evropě a většímu počtu obyvatel je nizozemská ekonomie silnější než ta česká. Je to vyjádřeno tím, že Nizozemci jezdí častěji na dovolenou do zahraničí. Taky to, že jezdí na dovolenou vícekrát a to, že používají častěji letadlo svědčí o lepší ekonomické situaci Nizozemska. Obecně je těžké porovnávat Nizozemsko s Českou republikou, protože počet obyvatel, kultura, poloha i způsob přemýšlení je poměrně odlišný. Co je jisté, je, že cestovní ruch a rekreace jsou stále důležitější pro ekonomiku těchto dvou krajín jako i pro EU jako celek.

Summary

In my Bachelor thesis I have watched what influence has the recreation and tourism for Netherlands and Czech Republic but also how it's important for Czech and Dutch people how to spend their spare time. Today's time is coming with high preferences on people regarding work and social sphere of their lives. People must work harder and longer but not always are rewarded properly. Stress, dissatisfaction and hectic way of today's life could cause physical or psychical problems. Therefore is important for people to rest and spend their spare time properly so they can remain healthy. Health of an individual is necessary for smooth course of economics of each country. If people are satisfied and rested they can think and work with best performance. Recreation and tourism are important not only for economics of concrete country but also for people. In my opinion if people are rested they work better. This is largely influenced by the economy of the state. Thanks to better location in Europe and larger population is the Dutch economy stronger than Czech economy. This is due to the fact that Dutch people travel more often abroad. Also the fact that they are going abroad more often and by a plane shows that economic situation in the Netherlands is better. In general it is hard to compare Netherlands to Czech Republic because the population, culture, thinking and location in Europe. One thing is certain - recreation and tourism are more and more important for economics those two countries as for European Union.

Bronnen

Literatuur:

Harms, L., *Op de weg in de vrije tijd, context, kenmerken en dynamiek van vrijetijds mobiliteit*, Sociaal en Cultureel Planbureau, 1^e druk, 2006

Gúčík, M. *Cestovný ruch: úvod do štúdia*. 1. vyd. Banská Bystrica: Dali-BB, 2010,

Gúčík, M. a kol. *Cestovný ruch – hotelierstvo - pohostinstvo. Výkladový slovník*. SPN: Bratislava, 2006.

Gregorová, B., Neradný, M., Klaučo M., Masný, M., Balková, N., *Cestovný ruch a regionálny rozvoj*, vysokoškolské skriptá Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici Belianum, 2015

Ponišťová, Nikola, *Seniorský cestovný ruch v Českej a Slovenskej republike*, bakalárska práca, Brno: Mendelova univerzita v Brně, 2014

Dohnal, T. a kol. *Tři dimenze pojmu rekreologie*. Olomouc: UP, 2009. 166 s. ISBN: 978-80-244-2437-8.

Pávková, Jiřina-Pedagogika volného času:teorie, praxe a perspektivy mimoškolní výchovy a zařízení volného času, Vydání 1, Praha, Portál, 1999

Pávková, Jiřina. *Pedagogika volného času: teorie, praxe a perspektivy mimoškolní výchovy a zařízení volného času*. Vyd. 2. Praha: Portál, 2001. ISBN 8071785695.

Pávková, Jiřina. *Pedagogika volného času*. Vyd. 3., aktualiz. Praha: Portál, 2002. ISBN isbn80-7178-711-6.

Přádka, Milan. *Kapitoly z dějin pedagogiky volného času*. Brno: Ped.fak. MU, 1999. ISBN: 80-210-2033-4

Internetbronnen

https://of.euba.sk/www_write/files/veda-vyskum/scb/vydane-cisla/2015-04/scb0415_Fodranova.pdf

file:///C:/Users/katmi/Downloads/Trendrapport_deel_2.pdf

<https://webshop.edu-actief.nl/documenten/inkijkexemplaren/inkijkex-28472-tb-branche-en-beroep.pdf>

[file:///C:/Users/katmi/AppData/Local/Packages/Microsoft.MicrosoftEdge_8wekyb3d8bbwe/TempState/Downloads/Trendrapport%20toerisme%20recreatie%20en%20vrije%20tijd%202016%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/katmi/AppData/Local/Packages/Microsoft.MicrosoftEdge_8wekyb3d8bbwe/TempState/Downloads/Trendrapport%20toerisme%20recreatie%20en%20vrije%20tijd%202016%20(1).pdf)

<https://pretwerk.nl/topnieuws/toerisme-nederland-en-wereldwijd-gegroeid/52404>

<https://www.cbs.nl/nl-nl/nieuws/2017/34/toerismesector-blijft-groeien>

<http://www.statistikaamy.cz/2017/05/nejvetsi-prijmy-z-cestovniho-ruchu-maji-spojene-staty/>

<https://www.pulib.sk/web/kniznica/elpub/dokument/Istvan1/subor/Kocova.pdf>

https://is.muni.cz/th/jdgqr/BC.M._Koznar_Volny_cas_Word.pdf

<https://www.cbs.nl/nl-nl/nieuws/2018/14/grootste-groei-toerisme-in-ruim-tien-jaar>

<https://www.czso.cz/csu/czso/cestovnimu-ruchu-v-cesku-se-dari>

https://is.muni.cz/el/1431/podzim2004/Z0042/um/CR_-_uvod_pojmy_..._pr._1_.pdf

http://fim.uhk.cz/inkov/doc/SM_Hurych_22_03_2012.pdf

https://is.muni.cz/th/e2bd6/DP_Evropsky_Cestovni_ruch.pdf

<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/NL/TXT/PDF/?uri=CELEX:52006DC0134&from=NL>

<https://www.cbs.nl/nl-nl/publicatie/2017/47/trendrapport-toerisme-recreatie-en-vrije-tijd-2017>

[file:///C:/Users/katmi/Downloads/zaverecna_prace%20\(4\).pdf](file:///C:/Users/katmi/Downloads/zaverecna_prace%20(4).pdf)

<https://www.cbs.nl/nl-nl/nieuws/2017/47/toerisme-in-nederland-en-wereldwijd-gegroeid>

<https://maken.wikiwijs.nl/userfiles/ac43a146a225a5c59a9ec15e6d7e443ed72e9ae4.pdf>

http://www.fsps.muni.cz/~kse/vyuka/vyuka_dokumenty/rekreologie/rekre_002_odpocinek.pdf

[file:///C:/Users/katmi/Downloads/Trendrapport_deel_2%20\(5\).pdf](file:///C:/Users/katmi/Downloads/Trendrapport_deel_2%20(5).pdf)

<http://www.czechtourism.cz/institut-turismu/aktuality/?page=2>

<https://www.encyclo.nl/begrip/vrije%20tijd>

<https://www.fdfa.be/nl/unwto>

<http://www.oecd.org/>

http://www.accessibletourism.org/?i=enat.en_public_sector.153

<http://www.ectaa.org/>

<https://www.ensie.nl/redactie-ensie/horeca>

<https://www.icao.int/about-icao/Pages/default.aspx>

<https://www.wttc.org/>

<https://www.anvr.nl/over/anvr.aspx>

<https://www.ensie.nl/anw/toerisme>

https://www.telegraaf.nl/nieuws/444053/de-meest-bezochte-bestemmingen-van-2015?utm_source=bing&utm_medium=organic

<https://www.ad.nl/binnenland/toerisme-in-eigen-land-groeit-als-nooit-tevoren~af0d8383/>

http://www.uur.cz/principy/konference/KapitolaC/C6_Rekreace_20060926.pdf

https://www.missethoreca.nl/hotel/artikel/2017/06/zomertrends-2017-de-meest-populaire-hotelbestemmingen-op-een-rij-101273306?vakmedianet-approve-cookies=1&_ga=2.222661787.1840560660.1543775947-985785336.1541069125

<https://www.nbtcniporesearch.nl/nl/home/article/groei-nederlandse-vakantiemarkt-in-2017.htm>

www.eurostat.com